

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ МАРІУПОЛЬСЬКИЙ
ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ УПРАВЛІННЯ
КАФЕДРА МЕНЕДЖМЕНТУ ТА ФІНАНСІВ**

До захисту допустити:
Завідувач кафедри

Горбашевська Горбашевська М.О.
(підпис) (ПІБ завідувача кафедри)

«29» грудня 2023 р.

**«РОЗВИТОК МЕХАНІЗМІВ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВОЮ
БЕЗПЕКОЮ ДЕРЖАВИ»**

Кваліфікаційна робота
здобувача вищої освіти другого
(магістерського) рівня вищої освіти
освітньо-професійної програми
«Менеджмент. Управління
фінансово-економічною безпекою»
Слюсаренко Іванна Василівна
(прізвище, ім'я, по батькові здобувача вищої освіти)

Науковий керівник:
Осипенко К.В., к.е.н., доцент
(прізвище, ініціали, науковий ступінь, вчене звання)

Рецензент:
Боєнко Олена Юріївна, кандидат
економічних наук, доцент
Донецький національний університет
імені Василя Стуса, завідувач
кафедри маркетингу і
бізнес-аналітики (м. Вінниця)
(прізвище, ініціали, науковий ступінь, вчене звання, місце роботи)

Кваліфікаційна робота захищена
з оцінкою 82 В

Секретар ЕК *А.Г.*
«18» січня 2024р. _____

Київ – 2024

ЗМІСТ

Вступ.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ.....	8
1.1. Фінансова безпека держави: поняття, сутність, зміст.....	8
1.2. Фактори та умови забезпечення фінансової безпеки держави.....	13
1.3. Світовий досвід забезпечення фінансової безпеки держави.....	19
Висновки до розділу 1.....	28
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ТА ОЦІНКА РІВНЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ.....	30
2.1. Економічні методи оцінки фінансової безпеки держави.....	30
2.2. Аналіз стану фінансової безпеки держави.....	39
2.3. Проблеми фінансової безпеки держави та оцінка зовнішніх загроз...	45
Висновки до розділу 2.....	53
РОЗДІЛ 3. ЗАХОДИ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ.....	56
3.1. Напрями національної стратегії фінансової безпеки держави.....	56
3.2. Шляхи підвищення фінансової безпеки України.....	69
Висновки до розділу 3.....	76
ВИСНОВКИ.....	79
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	86

**МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ЕКОНОМІКО-ПРАВОВИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА МЕНЕДЖМЕНТУ**

Рівень вищої освіти Магістр
Шифр та назва спеціальності 073 «Менеджмент»
Освітньо-професійна програма Менеджмент. Управління фінансово-економічною безпекою

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри к.е.н., доцент

(науковий ступінь, вчене звання)

Горбашевська М.О.

(ППП завідувача кафедри)

«___» _____ 2023 р.

ПЛАН ВИКОНАННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ

Слюсаренко Іванна Василівна

(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи Розвиток механізмів управління фінансовою безпекою держави
керівник роботи Осипенко Кристина Валеріївна, к.е.н., доцент

(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом Маріупольського державного університету від «20» вересня 2023 року №129

2. Строк подання студентом роботи 29.12.2023 р.

3. Вихідні дані до роботи (мета, об'єкт, предмет)

Метою кваліфікаційної роботи є комплексне дослідження фінансової безпеки держави, а також обґрунтування заходів щодо забезпечення фінансової безпеки України. Об'єктом дослідження виступають виступають процеси формування фінансової безпеки України. Предметом дослідження є теоретико-методологічний інструментарій та механізми управління фінансовою безпекою держави

4. Зміст роботи (перелік питань, які потрібно розробити)

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

1.1. Фінансова безпека держави: поняття, сутність, зміст

1.2. Фактори та умови забезпечення фінансової безпеки держави

1.3. Світовий досвід забезпечення фінансової безпеки держави

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ТА ОЦІНКА РІВНЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

2.1. Економічні методи оцінки фінансової безпеки держави

2.2. Аналіз стану фінансової безпеки держави

2.3. Проблеми фінансової безпеки держави та оцінка зовнішніх загроз

РОЗДІЛ 3. ЗАХОДИ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

3.1. Напрями національної стратегії фінансової безпеки держави

3.2. Шляхи підвищення фінансової безпеки України

5. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
Вступ	Осипенко К.В., к.е.н., доцент	 20.09.23	 20.09.23
Розділ 1	Осипенко К.В., к.е.н., доцент	 20.09.23	 20.09.23
Розділ 2	Осипенко К.В., к.е.н., доцент	 20.09.23	 20.09.23
Розділ 3	Осипенко К.В., к.е.н., доцент	 20.09.23	 20.09.23
Висновок	Осипенко К.В., к.е.н., доцент	 20.09.23	 20.09.23

6. Дата видачі завдання «20» вересня 2023 року

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1.	Вибір теми кваліфікації роботи	До 01.09.2023	
2.	Затвердження теми кваліфікаційної роботи та наукового керівника	20.09.2023	
3.	Консультація з науковим керівником	постійно	
4.	Робота з науковою літературою. Визначення плану кваліфікаційної роботи	До 20.09.2023	
5.	Робота над теоретичною частиною кваліфікаційної роботи	20.09.2023- 16.10.2023	
6.	Подання на перевірку теоретичної частини кваліфікаційної роботи науковому керівнику	До 16.10.2023	
7.	Переддипломна практика	25.09.2023- 13.10.2023	
8.	Робота над аналітичною частиною кваліфікаційної роботи	16.10.2023- 05.12.2023	
9.	Подання на перевірку аналітичної частини кваліфікаційної роботи науковому керівнику	До 05.12.2023	
10.	Попередній захист кваліфікаційної роботи	19.12.2023	
11.	Подання кваліфікаційної роботи на кафедру	До 29.12.2023	
12.	Захист кваліфікаційної роботи	16.01.2024- 17.01.2024	

Студент

(підпис)

Слюсаренко І.В.

(прізвище та ініціали)

Науковий керівник роботи

(підпис)

Осипенко К.В.

(прізвище та ініціали)

ВСТУП

Актуальність дослідження. У сучасних умовах загострення реальних загроз, послаблення державного регулювання і контролю актуалізується проблема захисту національних інтересів, зокрема у фінансовій сфері. Фінансова безпека держави є найважливішим пріоритетом економічної політики держави, а формування економіки інноваційного типу залежить від стабільності внутрішньої економічної системи, її інвестиційної привабливості та конкурентоспроможності. Стимування інфляційних процесів, захист національної грошової одиниці від зовнішніх коливань, зростання капіталізації фондового та страхового ринків – є тими вихідними постулатами, які гарантують високий рівень фінансової безпеки держави.

З огляду на посилення економічної глобалізації, розвиток цифрової економіки, актуалізується питання поглиблення відповідних наукових досліджень з фінансової проблематики, адже фінансова безпека держави передбачає такий стан фінансових відносин, який створює сприятливі умови та генерує достатні фінансові ресурси для розширеного відтворення, економічного зростання, підвищення соціальних стандартів та життєвого рівня населення.

Проблема забезпечення фінансової безпеки держави в сучасних умовах зараз привертає увагу багатьох дослідників як в Україні, так і за її межами. Необхідно відзначити праці провідних українських дослідників, а саме Ареф'євої О. В., Барановського О. І., Гейця В. М., Єрмошенка М. М., Кизима М. О., Клебанової Т. С., Сухорукова А. І., Черняка О. І. та ін. І хоча проблема забезпечення фінансової безпеки є достатньо глибоко дослідженою, зміна економічної ситуації як в країні, так і у світі обумовлює необхідність подальших досліджень в частині виявлення кризових явищ, що призводять до погіршення стану фінансової безпеки в Україні.

Метою кваліфікаційної роботи є комплексне дослідження фінансової безпеки держави, а також обґрунтування заходів щодо забезпечення фінансової безпеки України.

Для досягнення поставленої мети у роботі передбачено виконання комплексу взаємопов'язаних завдань, а саме:

- ✓ Дослідити понятійно-категоріальний апарат фінансової безпеки держави;
- ✓ Розглянути фактори та умови забезпечення фінансової безпеки держави;
- ✓ Проаналізувати світовий досвід забезпечення фінансової безпеки держави;
- ✓ Навести економічні методи оцінки фінансової безпеки держави;
- ✓ Здійснити аналіз стану фінансової безпеки держави;
- ✓ Охарактеризувати проблеми фінансової безпеки держави та оцінити зовнішні загрози;
- ✓ Розглянути напрями національної стратегії фінансової безпеки держави;
- ✓ Навести шляхи підвищення фінансової безпеки України.

Об'єктом дослідження виступають процеси формування фінансової безпеки України.

Предметом дослідження є теоретико-методологічний інструментарій та механізми управління фінансовою безпекою держави.

Методи дослідження: метод теоретичного узагальнення та порівняння, системного аналізу, графічного моделювання, індукції та дедукції, метод аналогії, метод системного підходу та метод економічного аналізу.

Практична цінність одержаних результатів полягає в тому, що результати отримані в ході дослідження можуть бути застосовані з метою підвищення фінансової безпеки України.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, 3 розділів, 8 рисунків, 4 таблиць, 2 формул, висновків та списку використаних

джерел з 48 найменувань. Зміст роботи викладено на 90 сторінках друкованого тексту.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

1.1. Фінансова безпека держави: поняття, сутність, зміст

На сьогоднішній день найбільша кількість фундаментальних наукових розробок присвячена економічній безпеці держави, суспільства та особистості. Водночас, практично немає жодного аспекту безпеки держави, який би безпосередньо не залежав від забезпечення її фінансової безпеки. Остання традиційно розглядається як складова ширшого явища – економічної безпеки.

Залежність різних напрямів (видів) безпеки держави від її фінансової складової, з одного боку, дуже проста – відсутність достатніх грошових ресурсів призводить до недофінансування найважливіших заходів, з іншого – цей «загальний взаємозв'язок знаходить конкретне вираження в різних за своїм економічним характером явищах і процесах». Роль державних фінансів у сучасних умовах у тому, що вони є важливим інструментом, що мають вплив на процес суспільного відтворення, підтримки темпів економічного зростання, розвитку ключових галузей господарства, структурної перебудови економіки, прискорення науково-технічного прогресу. Так, розширюючи обсяг державних інвестицій, держава викликає підвищення попиту обладнання, робочої сили, що, у своїй черзі, дає імпульс зростанню промислового виробництва, зайнятості, пожвавленню господарської кон'юнктури. За рахунок державного бюджету здійснюється підтримка попиту, фінансування соціальних заходів та програм тощо.

Вплив на економіку, хоч і суперечливий, надають і витрати, пов'язані із забезпеченням обороноздатності держави. З одного боку, ці витрати дають певний імпульс розвитку промисловості, з іншого – тривала гонка озброєнь призводить до виснаження економіки, внутрішньогосподарських диспропорцій, зміни структури виробництв та інших негативних наслідків.

Саме в умовах кризи найбільш наочно проявляються всі проблеми, що існують у державі: економічні, політичні, правові тощо, розкриваються недоліки системи забезпечення найважливішого напрямку національної безпеки – фінансової. У такі періоди органи влади повинні надавати питанням безпеки держави, організацій та громадян особливу важливість, розробляти ефективні інструменти ліквідації загроз або згладжування їх наслідків. У сучасній науковій літературі можна зустріти кілька підходів до визначення понять «економічна безпека», «фінансова безпека», причому основний внесок у встановлення сутності цього явища вносять економісти, соціологи, філософи. Представники юридичної спільноти у цьому процесі за рідкісним винятком взагалі не беруть участі.

У результаті українська правова наука не має у своєму розпорядженні загальноприйнятого визначення поняття «фінансова безпека». Так, економісти іноді розглядають фінансову безпеку і як «основна умова здатності держави здійснювати самостійну фінансово-економічну політику відповідно до своїх національних інтересів», і як «стан економіки, при якому забезпечується формування позитивних фінансових потоків держави у обсягах, необхідні виконання його завдань і функцій».

Нерідко фінансову безпеку намагаються уявити через забезпечення розвитку фінансової системи. Зокрема, О.І. Барановський пропонує для наукового обговорення таке визначення: «Фінансова безпека – це забезпечення такого розвитку фінансової системи та фінансових відносин та процесів в економіці, за якого створюються необхідні фінансові умови для соціально-економічної та фінансової стабільності розвитку країни, збереження цілісності та єдності фінансової системи (включаючи грошову, бюджетну, кредитну податкову та валютну системи), успішного подолання внутрішніх та зовнішніх загроз України у фінансовій сфері».

Більш вдале визначення аналізованої категорії, на думку, пропонує В. В. Бурцев. Фінансова безпека – це «стан економіки, при якому забезпечується формування достатніх фінансових ресурсів держави в

обсягах, необхідних для виконання її завдань та функцій за відповідного контролю за законним їх формуванням та витрачанням». Найкоротше визначення даного поняття представлено А. В. Колосовим: «...здатність зберігати і нарощувати фінансовий потенціал, забезпечувати незалежність і стабільність державних фінансів».

Фінансова безпека (англ. financial security) – поняття, що включає комплекс заходів, методів та засобів захисту економічних інтересів держави на макrorівні, корпоративних структур, фінансової діяльності суб'єктів господарювання на мікрорівні. На макrorівні фінансова безпека — здатність держави у мирний час та за надзвичайних ситуацій адекватно реагувати на внутрішні та зовнішні негативні фінансові впливи.

Існує безліч підходів до визначення фінансової безпеки, а саме [12]:

- з ресурсно-функціональної точки зору, фінансова безпека – захищеність фінансових інтересів економічних суб'єктів на всіх рівнях фінансових відносин; забезпеченість підприємств, домогосподарств, установ, областей, регіонів, секторів та сфер державної економіки фінансовими ресурсами, необхідними для задоволення їх потреб та виконання зобов'язань;
- з позиції статистики, фінансова безпека - такий стан грошово-кредитної, фінансової, банківської, валютної, податкової, бюджетної, митно-тарифної, фондової та інвестиційної систем, що характеризуються збалансованістю, стійкістю до зовнішнього та внутрішнього негативного впливу, здатністю попередити зовнішню фінансову експансію, забезпечити ефективне функціонування національної економічної системи та економічний розвиток;
- у контексті нормативно-правового регулювання, фінансова безпека передбачає створення таких умов функціонування фінансової системи, за яких немає можливості спрямовувати фінансові потоки до нерегульованих законодавством сфер їх використання та максимально зменшено ймовірність зловживань фінансовими ресурсами.

Фінансова безпека досягається діяльністю у фінансовій сфері та у пов'язаних з нею сферах: грошово-кредитній, економічній, соціальній, міжнародно-фінансовій, бюджетній та грошово-кредитній політиці тощо. Аналіз представлених різнопланових позицій дозволяє продемонструвати власний погляд на сутність категорії «фінансова безпека». На нашу думку, фінансова безпека може бути визначена як стан фінансових відносин, при якому створюються прийнятні умови та необхідні ресурси для розширеного відтворення, економічного зростання та зростання добробуту населення, стабільності, збереження цілісності та єдності фінансової системи держави для успішного протистояння внутрішнім та зовнішнім факторам дестабілізації фінансового стану країни.

Фінансова безпека уряду полягає в ефективності його секторів.

- забезпечити стабільність у розвитку економіки країни;
- забезпечення стабільності системи розрахунків, фінансово-економічних показників;
- пом'якшення впливу світової фінансової кризи, іноземних суб'єктів (країн, НДЦ, піддержавних груп тощо), таємних структур (національних корпорацій, мафії тощо) на національну економіку та соціально-політичну систему;
- запобігання великому відпливу капіталу за кордон та «відпливу» з реального сектору економіки;
- недопущення конфліктів між окремими рівнями влади при розподілі та використанні коштів системи державного бюджету;
- залучення та використання ресурсів зовнішніх позик є найкращим для економіки країни; запобігання злочинності та контроль за фінансовими операціями (легалізація злочинних платежів тощо).

Усе це можна виразити не лише як елементи фінансової системи державного управління, а й як частину завдань, які мають вирішувати органи

влади та державного управління для забезпечення надійного та ефективного функціонування всіх ланок державного управління.

Отже під фінансовою безпекою розуміється захищеність фінансових інтересів; певний рівень стабільності та незалежності фінансової системи країни в умовах впливу різних руйнівних факторів; здатність фінансової системи забезпечити ефективне функціонування та економічне зростання.

Фінансова безпека є ключовою умовою спроможності держави самостійно здійснювати свою економіко-фінансову політику відповідно до національних інтересів. Фінансова безпека держави полягає у можливості [4]:

- забезпечувати стабільність розрахунково-платіжної системи та основних фінансових показників;
- нейтралізувати вплив глобальних економічних криз та цілеспрямованих дій світових акторів (держав, транснаціональних корпорацій та ін.), тіньових (кланово-корпоративних, мафіозних та ін.) структур на політичну, соціальну та економіко-фінансову системи;
- запобігати великомасштабному витоку капіталів за кордон, «втеча капіталу» з реального сектору економіки;
- не допускати конфліктів між різними рівнями та гілками влади щодо розподілу та використання бюджетних коштів;
- залучати та найбільш ефективно використовувати іноземні запозичення;
- припиняти адміністративні правопорушення та злочини у фінансових правовідносинах (у тому числі легалізацію – відмивання – доходів, отриманих злочинним шляхом).

Фінансова система повинна мати певний запас міцності на випадок надзвичайних та непередбачених ситуацій з метою оперативної та своєчасної ліквідації загроз та факторів, що сприяють різного роду соціально-економічним втратам.

1.2. Фактори та умови забезпечення фінансової безпеки держави

Фінансова безпека має власний зміст і дозволяє виділити її типологічні особливості, скориговані на проблематику напрямів діяльності фінансової системи.

Бюджетна безпека	Фінансова безпека	Фінансова безпека держави
Податкова безпека		Фінансова безпека регіону
Безпека кредитно-банківської системи		Фінансова безпека сфери (комплексу, кластера)
Безпека фінанси-грошового обороту		Фінансова безпека галузі
Інвестиційна безпека		Фінансова безпека господарчого суб'єкта
Інфляційно-цінова безпека		Фінансова безпека особистості
Безпека фондового та страхового ринку		
Валютна безпека		

Рис. 1.1. Фактори та умови фінансової безпеки [16]

На рисунку 1.1 представлені елементи, на підставі яких мають формуватися та ефективно використовуватись як централізовані, так і децентралізовані фінанси.

Фінансова безпека – надзвичайно складна багаторівнева система, утворена низкою підсистем, що мають певну структуру та закономірності розвитку.

Фінансова безпека держави включає:

- бюджетну безпеку;

- податкову безпеку;
- безпека кредитно-банківської системи;
- безпека фінансово-грошового обігу;
- інвестиційну безпеку;
- інфляційно-цінову безпеку;
- безпека страхового та фондового ринку;
- валютну безпеку.

Бюджетна безпека є станом забезпечення платоспроможності держави, враховуючи баланс доходів і видатків бюджетів усіх рівнів та ефективність використання бюджетних коштів. Бюджетна безпека держави характеризується рівнем ВВП, розміром дефіциту чи профіциту бюджету, масштабами бюджетного фінансування та його методами, своєчасністю ухвалення та ступенем касового виконання бюджету, а також якістю бюджетної дисципліни.

Під поняттям податкова безпека слід розуміти ефективність податкової політики держави, що оптимально поєднує фіскальні інтереси держави, а також особисті та корпоративні інтереси платників податків. Найчастіше проблема податкової безпеки полягає у забезпеченні держави податковими надходженнями, які необхідні для виконання вимог проголошеної економічної доктрини. Крім того, необхідно мати на увазі, що значне підвищення податкових ставок призводить до збільшення тіньової економіки, масових ухилень від сплати податків, а, отже, і до зменшення бази оподаткування [5].

Безпека кредитно-банківської системи визначається її фінансовою та борговою безпекою.

Під борговою безпекою розуміється певний рівень державної зовнішньої та внутрішньої заборгованості (з урахуванням її вартості та найбільш оптимального співвідношення), необхідний для вирішення важливих економічних та соціальних проблем, а також що дозволяє зберегти

стійкість фінансової системи країни до різноманітних загроз, забезпечити можливість країни своєчасно здійснювати виплати за кредитами та позиками, зберігаючи при цьому суверенітет та підтримуючи належний рівень платоспроможності та кредитного рейтингу.

Фінансову безпеку банківської системи слід розглядати у двох аспектах. По-перше, з позиції наслідків її діяльності для окремих клієнтів, контрагентів та країни загалом. По-друге, з погляду нейтралізації загроз фінансового стану всієї банківської системи держави. Сутність фінансової безпеки банківської системи – створення сприятливих умов для реалізації економічних інтересів кредитних, банківських організацій, їхнього стабільного функціонування та ефективного використання наявних ресурсів, а також недопущення різних загроз.

Безпека фінансово-грошового звернення полягає у стабільності національної грошової одиниці, доступності кредитних ресурсів та прийнятному рівні інфляції. Усе це сприяє зростанню добробуту населення, і навіть економічному розвитку держави.

Інвестиційна безпека передбачає досягнення такого рівня інвестицій, при якому держава може своєчасно задовольняти поточні потреби економіки в капітальних вкладеннях при оптимальному співвідношенні іноземних інвестицій у країну та вітчизняних за кордон. Також інвестиційна безпека має на увазі позитивний національний платіжний баланс, дотримання виваженої антиінфляційної політики, зниження дефіциту бюджету [8].

Інфляційно-цінова безпека проявляється у зростанні цін, що відображає кон'юнктуру на фінансових ринках, ринках валюти, стан платіжного, торговельного та бюджетного балансів. Отже, загальний інфляційний потенціал економіки, який впливають перелічені вище чинники, найчастіше відбиває стан фінансової безпеки загалом.

Під фінансовою безпекою фондового ринку розуміється такий обсяг його капіталізації, здатний забезпечити стійкий фінансовий стан учасників: власників, емітентів, організаторів торгівлі, покупців, торговців,

посередників (брокерів), реєстраторів, консультантів, депозитаріїв та держави. Даючи оцінку безпеки фондового ринку, необхідно охарактеризувати ринки державних та корпоративних цінних паперів як загалом, так і кожен сегмент окремо: ринки облігацій, акцій, векселів, ощадних сертифікатів, казначейських зобов'язань, біржового та позабіржового ринків.

Фінансова безпека страхового ринку передбачає такий рівень забезпеченості компаній-страховиків фінансовими ресурсами, що дозволяє їм у разі настання страхового випадку відшкодувати обумовлені в договорах збитки їх клієнтів (страхувальників) та забезпечити ефективне функціонування.

Валютна безпека держави характеризує рівень забезпеченості держави іноземною валютою, яка необхідна для виконання зобов'язань на міжнародній арені, підтримки стабільності національної грошової одиниці, а також створення оптимальних умов розвитку вітчизняного експорту, припливу в країну іноземних інвестицій, інтеграції до світової економічної системи [15].

Всі елементи фінансової безпеки взаємопов'язані між собою та взаємозумовлені один одним, та орієнтовані на забезпечення фінансової стійкості. Очевидним є те, що фінансову безпеку можна розглядати як процес, і як стан, і як багатофакторну категорію, і як різнорівневу систему.

Створення ефективного механізму забезпечення фінансової безпеки є складним завданням. Це викликано тим, що забезпечення безпеки у межах окремих структурних елементів по-різному. Так, функціонування структурних елементів фінансової безпеки регламентується діяльністю різних органів, чиї функції різняться залежно від системи та покладених на них повноважень. Однак, незважаючи на це, забезпечення фінансової безпеки держави має базуватися на дотриманні загальних принципів (рис. 1.2).

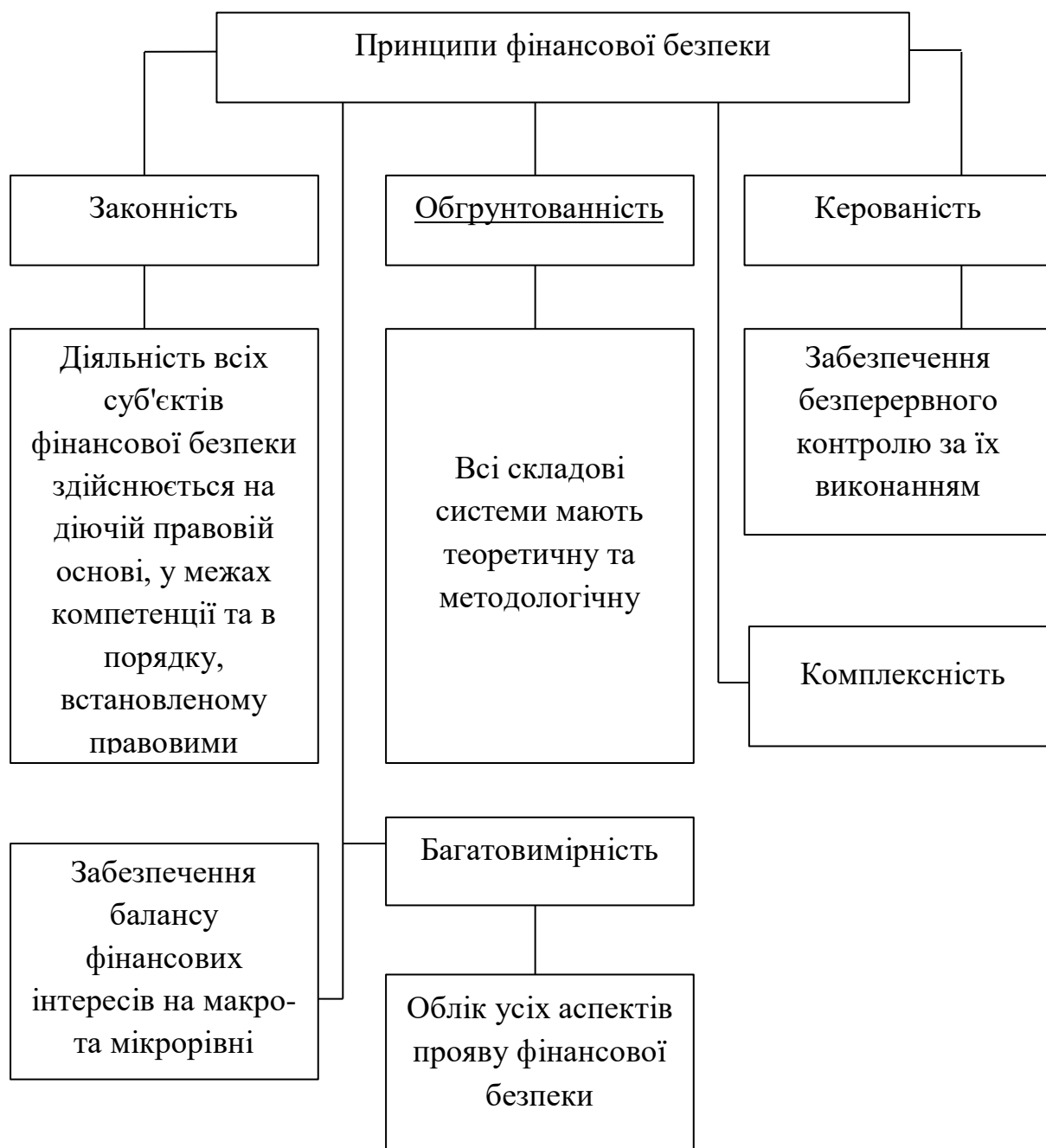

Рис.1.2. Принципи забезпечення фінансової безпеки держави

Важливим принципом забезпечення фінансової безпеки законність. Від того, наскільки діяльність уповноважених органів, а також суб'єктів фінансової безпеки відповідає чинним законам та нормативно-правовим актам, прямо залежить рівень фінансової безпеки. В останні роки основною загрозою фінансовій безпеці держави залишається корумпованість, наявність тіньової економіки, відмивання коштів, одержаних злочинним шляхом.

Виходячи з цього, важливим завданням сучасної України є підвищення рівня дотримання чинного законодавства.

Дотримання принципів багатовимірності та комплексності дозволить створити таку систему забезпечення фінансової безпеки, яка буде здатна прогнозувати ризики у всіх сферах своєї взаємодії, тим самим знижувати можливі негативні наслідки, що суттєво позначиться на рівні стійкості держави.

Побудова будь-якої системи, у тому числі системи забезпечення фінансової безпеки, повинна будуватися на дотриманні принципу керованості, який дозволяє здійснювати необхідне регулювання в часі і просторі. Цей принцип особливо важливий в сучасних умовах, де постійно відбуваються трансформації не тільки всередині країни, а й за її межами.

Створення системи фінансової безпеки, що відповідає всім принципам, є основою забезпечення високого рівня результативності. Традиційно в економічній літературі розглядають фінансову безпеку як стан захищеності бюджетної, податкової, валютної, боргової, банківської систем, а також інвестиційної безпеки та безпеки страхового та фондового ринків.

Існують підходи, в яких деякі структурні елементи фінансової безпеки заведено групувати. Приміром, О.В. Ареф'єва стверджує, що стрижнева ланка фінансової безпеки, від якої залежить стійкість фінансової системи регіону, насамперед бюджетно-податкова сфера, яка є основою функціонування будь-якої держави.

Як видно, авторка поєднує в єдиний блок бюджетну та податкову безпеки. На думку авторки, бюджетно-податкова безпека не може бути розглянута окремо, оскільки всі компоненти як бюджетної, так і податкової безпеки нерозривно пов'язані між собою.

Також слід зазначити, що низка дослідників «(І.О. Бланк, А.Е. Воронкова) як головна складова фінансової безпеки також виділяють податково-бюджетну сферу [9].

1.3. Міжнародний досвід забезпечення фінансової безпеки держави

В умовах кризових явищ основними проблемами фінансової безпеки є сильна залежність від західних країн, а також нездатність національної фінансової системи своєчасно реагувати на загрози, що суттєво уповільнює економічне зростання України.

Для вирішення цих проблем вивчення досвіду та принципів забезпечення фінансової безпеки в економічно розвинених країнах має велике практичне значення.

Останнім часом спостерігається стійка тенденція до централізації управління фінансовими системами у всіх розвинених країнах, яка не залежить від державного устрою, що відбивається у появі великої кількості фінансових інструментів, що застосовуються для впливу на фінансовий стан країни.

Для підвищення рівня фінансової безпеки України необхідно створення таких фінансових інститутів, за допомогою реалізації завдань яких до мінімуму знижується можливість переадресації потоків грошових коштів у тіньові сектори економіки, а також унеможливується зловживання ресурсами.

Побудова фінансової системи у кожній державі має певні особливості. Проте можна виділити загальні риси її функціонування з погляду централізації фінансових відносин та належності фінансового капіталу (таблиця 1.1).

За наявності спільних рис кожна національна фінансова система має свої особливості. Але за складом суб'єктів, які беруть участь в управлінні фінансами, у розвинених країнах немає принципових відмінностей.

Відмінності складаються:

- у рівні зрілості кожного суб'єкта;
- у використовуваних методах взаємодії між учасниками фінансового ринку;

- у застосовуваних державою механізмах регулювання та контролю фінансових відносин;
- в умовах управління та ступеня централізації фінансових ресурсів.

Державні фінанси займають центральне місце у фінансовій системі, оскільки виконують організаційну роль.

Таблиця 1.1

Класифікація фінансових систем у зарубіжних країнах за рівнем її централізації та належності

За рівнем централізації		За належністю	
Централізовані	Децентралізовані	Державні фінанси	Фінанси приватного сектору
Державний бюджет, місцеві бюджети, спеціальні позабюджетні фонди	Фінанси державних та приватних компаній, фінанси домогосподарств	Державний бюджет, муніципальні бюджети, державні спеціальні фонди, фінанси державних та муніципальних	Фінанси приватних компаній та фінанси домогосподарств.

У таблиці 1.2 наведено порівняльний аналіз інституційної побудови фінансових систем зарубіжних країн з метою забезпечення їх безпеки.

Таблиця 1.2

Порівняльний аналіз інституційної побудови фінансових систем зарубіжних країн з метою забезпечення їх безпеки

Країна	Рівні державного управління фінансами	Інститути оперативного управління фінансами
США	Трирівнева бюджетна система та спеціальні фонди	Міністерство фінансів (казначейство) та Адміністративно-бюджетне управління при Президентові. Контроль за збором податків здійснюють три служби: служба внутрішніх доходів (відповідає за внутрішні податки), митне бюро (відповідає за митні збори), бюро з алкогольних напоїв, тютюнових виробів та вогнепальної зброї
Німеччина	Бюджетну систему, спеціальні фонди, позабюджетні фонди у розпорядженні центрального уряду, фінанси державних підприємств	Федеральне міністерство фінансів, якому підпорядковуються федеральне відомство з фінансів та федеральне управління державним боргом, скарбнича та банківська системи, вищий контрольний орган з державних фінансів - федеральна рахункова палата
Великобританія	Двохрівнева бюджетна система, позабюджетні спеціальні фонди, фінанси державних підприємств	Фінансовий апарат країни включає Казначейство, Управління мит та акцизів, Управління внутрішніх доходів, Таємна рада, яка регулює питання застосування податкового законодавства, Банк Англії, який керує державним боргом
Франція	Три ланки: дворівнева бюджетна система, спеціальні фонди, фінанси державного сектора	Міністерство економіки та фінансів, генеральна дирекція казначейства та економічної політики .
Японія	Включає чотири ланки: дворівневу бюджетну систему, спеціальні державні фонди, поштово-ощадні каси та фінанси державного сектора	Міністерство фінансів, економічна рада при управлінні економічного планування, Комітет із використання капіталовкладень при канцелярії прем'єр-міністра, Ревізійна палата, Банк Японії, Федерація економічних організацій.

Таблиця 1.3

Міжнародні рейтинги, що відображають ефективність роботи державних органів, а також рівень скритності у фінансовій сфері у 2021 р.

Ефективність роботи державних органів		Індекс фінансової скритності	
Країна	Процентний ранг (макс. - 100%)	Країна	Ранг (всього 82)
Японія	93,78	США	6
Німеччина	91,39	Німеччина	8
США	90,91	Японія	10
Великобританія	89,95	Великобританія	21
Франція	89,47	Франція	43

Правильна побудова фінансової системи з урахуванням національних умов розвитку дозволяють збалансувати фінансові відносини між усіма учасниками фінансового ринку та повністю реалізувати такі функції фінансової системи: складання та виконання державного бюджету; розробка бюджетної, податкової, фінансової, кредитної та валютної політики; контроль за дотриманням, розподіл фінансових ресурсів за різними рівнями бюджетної системи, управління державним боргом (зовнішнім та внутрішнім) та ін.

Розвиток інформаційних технологій та економічних систем призводить до розширення обсягу загроз економічній безпеці, збільшується варіативність економічних злочинів. Щоб із найменшими можливими втратами нівелювати вплив негативних факторів на національну економіку, необхідно врахувати досвід іноземних держав. У 90-ті роки, при здійсненні капіталістичних реформ, Україна орієнтувалася на систему економічної безпеки США, де правоохоронні органи взаємодіють із державними та приватними установами охоронних та детективних бюро у рамках поширеної програми щодо здійснення профілактики та боротьби з фінансовими злочинами.

Система забезпечення економічної безпеки США характеризується конфіденційністю. Коли справа доходить до економічних злочинів, суб'єкти

господарювання воліють звертатися не до державних представників, а до приватних детективних агентств. Наразі спостерігається зростання підприємств, які зацікавлені в організації внутрішньої безпеки. Багато великих компаній створюють власну службу безпеки, де працюють співробітники спеціальних державних послуг. Фірми та компанії, які виконують державні контракти, укомплектовані офіцерами безпеки. Ця тенденція характерна для більшості торгових партнерів України, де вважають за краще наймати колишніх поліцейських, співробітників ФБР, ЦРУ, військовослужбовців, які пройшли суворий добір. Так само, як і в США, у Великій Британії підприємці прагнуть до зниження небажаної гласності незаконної діяльності підвідомчих організацій та подальшого підриву репутації компанії в рамках забезпечення економічної безпеки.

Забезпечення економічної безпеки – важлива тема і для Німеччини, в якій різні установи, банки, корпорації, промислові асоціації та приватні підприємницькі компанії, крім використання незалежних та приватних детективних та охоронних агентств, активно використовують національні служби для вирішення проблем економічної безпеки шляхом створення сучасних структур контррозвідки, що виконують функції охорони та забезпечують безпеку підприємств. Дослідження проблем забезпечення економічної безпеки господарську діяльність біля Німеччини дуже важливі. У цьому створено спеціальні механізми взаємодії служб внутрішньої безпеки з кримінальною поліцією, митною службою та прикордонними військами.

Також до однієї з характерних рис щодо забезпечення економічної безпеки в Німеччині належить підвищена увага до захисту комерційних та промислових таємниць. Міністерство внутрішніх справ Німеччини бере участь у процесі вдосконалення законодавства, висувуючи пропозиції щодо розвитку системи захисту інформації. За словами глави МВС ФРН Томаса де Мезьєра, Німеччині необхідна постійно оновлювана законодавча база для відображення інформаційних загроз, оскільки кількість кібернетичних атак на цифрову інфраструктуру зростає. Дуже важливо, щоб організації, які

борються з недобросовісною конкуренцією та економічною злочинністю, могли вносити пропозиції щодо вдосконалення законодавства країни. Таким чином, можна максимально наблизитися до своєчасного реагування державного апарату на загрози, що виявляються.

У Франції велика кількість колишніх поліцейських працює у приватних охоронних та детективних фірмах, завданням яких є боротьба з несумлінною конкуренцією, з промисловим шпигунством, забезпечення правової безпеки на підприємствах, робота з державними правоохоронними органами.

Звичайно, діапазон діяльності організацій, що забезпечують економічну безпеку, може бути набагато ширшим, і знання, і зв'язки, набуті їх співробітниками за час роботи в державних правоохоронних органах, можуть бути корисними як проти зловмисників, так і, якщо необхідно щось приховати, своїх колишніх колег. У Франції було занепокоєно і запровадили обов'язкову реєстрацію в міністерстві внутрішніх справ для приватних детективів. Також, щоб заснувати фірму із забезпечення економічної безпеки, колишні співробітники МВС мають отримати письмовий дозвіл.

Країни Північної Європи розширюють свої функції у сфері забезпечення економічної безпеки, створюючи відомчі служби безпеки задля забезпечення комерційної діяльності приватних компаній за кордоном. Також вони надають допомогу в організації служби економічної безпеки на підприємствах. Однак у Скандинавії відбувається дуже багато комп'ютерних злочинів, які залишаються нерозкритими, оскільки компанії бояться, що розголос інформації про несанкціонований доступ може зашкодити їхній діловій репутації. Найчастіше фірми намагаються вирішити проблеми самотужки чи залучають приватних детективів, а співробітників, визнаних винними у витоку інформації, – звільняють. Але останнім часом ситуація стала виправлятися, і компанії все частіше вдаються до створення сучасних систем економічної безпеки і звертаються за допомогою до правоохоронних органів для захисту від несумлінних конкурентів.

У розвинених європейських країнах підприємці покладаються не лише на власну структуру економічної безпеки, а й на взаємодію з приватними детективними агентствами, правоохоронними органами, тим самим збільшуючи ефективність економічної діяльності, підвищуючи інформаційну безпеку та знижуючи ймовірність промислового шпигунства. У багатьох державах існує тенденція, коли організації, крім створення власних структур економічної безпеки, покладаються на тісне співробітництво з приватними детективними агентствами та правоохоронними органами, що дозволяє збільшувати ефективність економічної діяльності, запобігати більше комп'ютерних злочинів та якісніше захищатися від промислового шпигунства.

В Європейському Союзі термін «економічна безпека» означає позицію Союзу у світовій економічній системі. ЄС відзначає важливість європейської інтеграції для досягнення високого рівня конкурентоспроможності в умовах глобалізації. Кожна країна-член Європейського Союзу окремо має набагато менше економічних ресурсів, ніж інші розвинені країни та країни, що розвиваються.

Ефект синергії, який досягається в результаті обміну ресурсами, визначає здатність Європейського Союзу забезпечити високий рівень економічної безпеки та конкурентоспроможності. Головною метою економічної безпеки в ЄС є створення повністю інтегрованої Європи з однаковим рівнем життя для всіх країн-учасниць.

Уряд у Японії, наприклад, визнає ризики, пов'язані зі збільшенням ворожості ринкового середовища і недобросовісною конкуренцією, що розростається, як на внутрішньому, так і на світовому ринку. Це призводить до необхідності організації підтримки з боку держави сектору малого та середнього бізнесу. Застосування та адаптація зарубіжного досвіду до Українських умов трудомістка і не може бути сліпим копіюванням усієї системи, а лише поетапним впровадженням окремих методів, інструментів, або здійснення подібних програм. Досвід зарубіжних країн необхідно

запозичувати, ґрунтуючись на схожості цілей та завдань національних стратегій. Слід врахувати як рівень економічного розвитку, а й рівень розвитку інститутів влади й контролю за безпекою, використовуючи покроковий системний підхід.

Глобальною проблемою на міжнародній інформаційно-економічній арені є кібербезпека. Випадки зламування автоматизованих систем даних великих підприємств і державних установ торкнулися кожної розвиненої країни у світі. Єдиним дієвим методом боротьби зі шкідливим втручанням у конфіденційні системи даних є міжнародне співробітництво щодо запобігання, попередження та розкриття справ, що стосуються посягань на інформаційну безпеку приватних підприємств та держави в цілому.

Одним із просувань у сприянні України та країн ЄС у сфері інформаційної безпеки можна назвати те, що Україна разом із країнами Європи підписала оновлену Конвенцію РЄ про захист даних. Україна разом з іншими країнами Європи підписала протокол про внесення змін до Конвенції Ради Європи щодо захисту фізичних осіб під час автоматизованої обробки персональних даних. Приєднуючись до протоколу, українська сторона заявила про свою солідарність із європейськими країнами у питаннях захисту персональних даних, відкритості до рівноправного діалогу та спільних зусиль у боротьбі із спільними викликами у цифровій сфері. Саме такі спільні заходи допоможуть повністю боротися із глобальною проблемою інформаційної безпеки – зазіхання на захищені бази інформації.

Успішне забезпечення країнами своєї національної економічної безпеки залежить від стійкості та сили їх національних економік. Адаптація закордонного досвіду до українських умов трудомістка і не може бути сліпим копіюванням усієї системи економічної безпеки окремо взятої держави, оскільки те, що вдало застосовується в одній країні, необов'язково вплине на економіку України. Має бути поетапне впровадження окремих методів та інструментів підвищення рівня економічної безпеки або здійснення спеціальних програм, аналогічних закордонним, але відповідним реаліям, в

яких перебуває Україна. Досвід розвинених країн необхідно запозичувати, ґрунтуючись на схожості цілей та завдань національних стратегій. Тільки потужна економіка дозволить з успіхом захищати державні інтереси в умовах посилення глобальної конкуренції та дестабілізації світогосподарських пропорцій. Звичайно, країна розробляє національну безпекову концепцію, спираючись на світовий досвід, і реформує внутрішню та зовнішню економічну політику для захисту всіх суб'єктів господарської діяльності.

Висновки до розділу 1

Фінансова безпека є ґрунтовною складовою економічної безпеки держави, оскільки на фінансах базується будь-яка економіка, фінанси – кров економічної системи держави. Фінансова безпека передбачає такий стан економічної системи, при якому досягається збалансованість і стійкість до негативного впливу будь-яких загроз, здатність забезпечувати стійкий і ефективний розвиток, ґрунтуючись на власних фінансово-економічних інтересах. Суть фінансової безпеки полягає в тому, щоб не руйнувалися міжсистемні зв'язки у фінансовій сфері, а кожна з підсистем економіки існувала і розвивалася з урахуванням ефективності інших. Сприяти цьому, а відповідно і забезпечувати, повинні відповідні державні органи, які підтримують економіку і відповідно фінансову безпеку через систему правових, організаційних, політичних та інших заходів.

Фінансова безпека – надзвичайно складна багаторівнева система, утворена низкою підсистем, що мають певну структуру та закономірності розвитку.

Фінансова безпека держави включає: бюджетну безпеку, податкову безпеку, безпеку кредитно-банківської системи, безпеку фінансово-грошового обігу, інвестиційну безпеку, інфляційно-цінову безпеку, безпеку страхового та фондового ринку, валютну безпеку.

Створення ефективного механізму забезпечення фінансової безпеки є складним завданням. Це викликано тим, що забезпечення безпеки у межах окремих структурних елементів по-різному. Так, функціонування структурних елементів фінансової безпеки регламентується діяльністю різних органів, чії функції різняться залежно від системи та покладених на них повноважень. Однак, незважаючи на це, забезпечення фінансової безпеки держави має базуватися на дотриманні загальних принципів

В умовах кризових явищ основними проблемами фінансової безпеки є сильна залежність від західних країн, а також нездатність національної

фінансової системи своєчасно реагувати на загрози, що суттєво уповільнює економічне зростання України.

Для вирішення цих проблем вивчення досвіду та принципів забезпечення фінансової безпеки в економічно розвинених країнах має велике практичне значення.

Останнім часом спостерігається стійка тенденція до централізації управління фінансовими системами у всіх розвинених країнах, яка не залежить від державного устрою, що відбивається у появі великої кількості фінансових інструментів, що застосовуються для впливу на фінансовий стан країни.

Для підвищення рівня фінансової безпеки України необхідно створення таких фінансових інститутів, за допомогою реалізації завдань яких до мінімуму знижується можливість переадресації потоків грошових коштів у тіньові сектори економіки, а також унеможлиблюється зловживання ресурсами.

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ТА ОЦІНКА РІВНЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ

2.1. Економічні методи оцінки фінансової безпеки держави

Оцінка рівня безпеки має ґрунтуватися на створенні загальної інформаційної сукупності бази даних. При цьому комплексна оцінка має спиратися на систему індикаторів, що відображають ключові аспекти стану тієї чи іншої сфери. Такий підхід дозволить більш оперативно виявляти найістотніші загрози, що дозволить своєчасно приймати рішення, спрямовані на запобігання чи усунення існуючих загроз.

Проведений аналіз показав, що не всі методики оцінки безпеки можуть бути застосовні щодо оцінки фінансової безпеки держави. Як правило, наведені вище методики використовуються для оцінки економічної безпеки, а фінансова частина питання розглядається дуже стисло. У зв'язку з цим виникає необхідність розробки методики оцінки фінансової безпеки держави, у межах якої фінансова безпека виступала б як самостійний компонент національної безпеки держави.

З метою оцінки фінансової безпеки держави у рамках цієї роботи нами будуть розглянуті економічні методи, представлені на рисунку 2.1.

Багато авторів дотримуються думки щодо необхідності визначення інтегрального показника фінансової безпеки держави. Оскільки саме інтегральна методика оцінки забезпечує комплексний підхід до оцінки фінансової безпеки. Важливим моментом є те, що на основі проведених розрахунків можна виявити потенційні загрози та своєчасно ухвалити рішення про їх усунення. Однак на сьогодні не існує єдиного загальновизнаного способу його розрахунку, у зв'язку з чим виникають складнощі при виборі індикаторів для оцінки, а також визначення порогових значень. Ще одним поширеним методом оцінки рівня фінансової безпеки є

графічний метод. Графічний метод відносять до методу агрегування даних на етапі їхнього первинного описового аналізу.

<i>Індикаторний метод</i>	Ґрунтується на аналізі динамічних рядів основних індикаторів шляхом порівняння їх темпів зростання за тривалий період
<i>Інтегральна методика оцінки</i>	Полягає у виборі певних показників, що характеризують фінансову безпеку, та порівняння їх фактичних значень із пороговими. Потім визначається інтегральний показник фінансової безпеки.
<i>Графічний метод</i>	Полягає у побудові багатокутника фінансової безпеки та розрахунку площі багатокутника, що свідчить про рівень фінансової безпеки.
<i>Бальна оцінка</i>	Полягає у визначенні показників фінансової безпеки за роками, виставленні кожному з показників балів залежно від градації їх фактичних значень від найбільшого до меншого. Потім кожного року підсумовуються бали, які свідчать про рівень фінансової безпеки.
<i>Метод експертної оцінки</i>	Служить для опису кількісних та якісних характеристик фінансової безпеки як процесу та явища. Використовуються логічні правила вибору рішень, які формують експерти на основі власних уявлень та знань про фінансову безпеку держави.
<i>SWOT - аналіз</i>	Метод аналізу, суть якого полягає у поділі факторів зовнішнього та внутрішнього середовища об'єкта дослідження на сильні та слабкі сторони, можливості та загрози. Надає можливість якісно оцінити фактичний стан фінансової безпеки об'єкта, виявляючи ризики та загрози.

Рис. 2.1. Економічні методи оцінки фінансової безпеки держави

Головною перевагою даного методу є те, що він є найефективнішою формою представлення даних з погляду їхнього сприйняття. Як правило, графічний метод використовується як доповнення до інших методів (наприклад, індикативний, інтегральний і т.д.). Також слід зазначити, що за допомогою цього методу неможливе визначення сумарного інтегрального показника, який залежить від ступеня та частки впливу різних факторів. Як зазначалося раніше, метод бальної оцінки також використовується щодо рівня фінансової безпеки. Він дозволяє ранжувати показники фінансової безпеки від найкращого до найгіршого значення, при цьому ранжування відбувається в динаміці. Істотним недоліком даного методу є те, що він не є комплексним методом оцінки, а підсумкові результати оцінки складається з фактичних значень показників та їх місця серед аналогічних показників за ряд років, без урахування їх вагового значення.

З огляду на складнощі з отриманням інформації, а також із розрахунком критичних порогових значень показників, велике поширення при оцінці фінансової безпеки на практиці отримав метод експертних оцінок. Перевагою даного методу є те, що проводиться не лише кількісна, а й якісна характеристика фінансової безпеки.

Проте слід враховувати, що оцінка рівня фінансової безпеки багато в чому залежить від знань та досвіду експерта, який проводить дослідження, що в свою чергу свідчить про те, що в оцінці є суб'єктивізм.

До найефективнішого методу стратегічного аналізу належить SWOT-аналіз. Методика оцінки фінансової безпеки держави з використанням SWOT-аналізу спрямована на дослідження особливостей сильних та слабких сторін фінансової системи, а також вивчення різних факторів, що мають негативний чи позитивний вплив. Слід зазначити, що з оцінці даним методом присутній суб'єктивізм, як і за бальної системи оцінки.

Також слід зазначити, що великий масив інформації, що вимагає обробки, призводить до того, що якісь фактори можна не врахувати. Проаналізувавши різні методи оцінки фінансової безпеки держави, слід

зробити висновок про те, що вибір того чи іншого методу залежить виключно від цілей та завдань оцінки, специфіки держави, наявних даних та інших факторів.

Найбільш повну оцінку рівня фінансової безпеки можна отримати лише під час проведення комплексної оцінки. Комплексна оцінка є поєднанням кількох методів оцінки, за результатами яких робиться відповідний висновок про рівень фінансової безпеки країни. Слід зазначити, що саме комплексний підхід здатний врахувати різні аспекти та фактори фінансової системи, що дає можливість отримати найбільш точну оцінку. У цьому дослідженні нами було розроблено методика комплексної оцінки фінансової безпеки держави (рис. 2.1).

Початковим етапом оцінки фінансової безпеки держави є постановка мети і виходячи з цього визначення першочергових завдань. У рамках цієї роботи, основною метою дослідження є визначення рівня фінансової безпеки держави. Можна сказати, що саме ці етапи є основними завданнями щодо оцінки фінансової безпеки держави.

Вибір структурних елементів, у рамках яких буде проведено аналіз, пошук та обробка інформаційної бази, а також прийняття рішень про методи та інструменти, є важливим моментом на шляху до отримання достовірної та комплексної оцінки рівня фінансової безпеки держави. Виходячи з цього, подальша методика може бути адаптована під певну ситуацію та умови. В даному випадку комплексна оцінка будуватиметься на кількісному та якісному аналізі всіх структурних елементів фінансової безпеки держави на основі офіційних статистичних даних.

Наступним етапом є проведення аналізу з усіх структурних елементів фінансової безпеки. Спочатку аналіз базується на визначенні та розрахунку показників, що характеризують той чи інший структурний елемент.

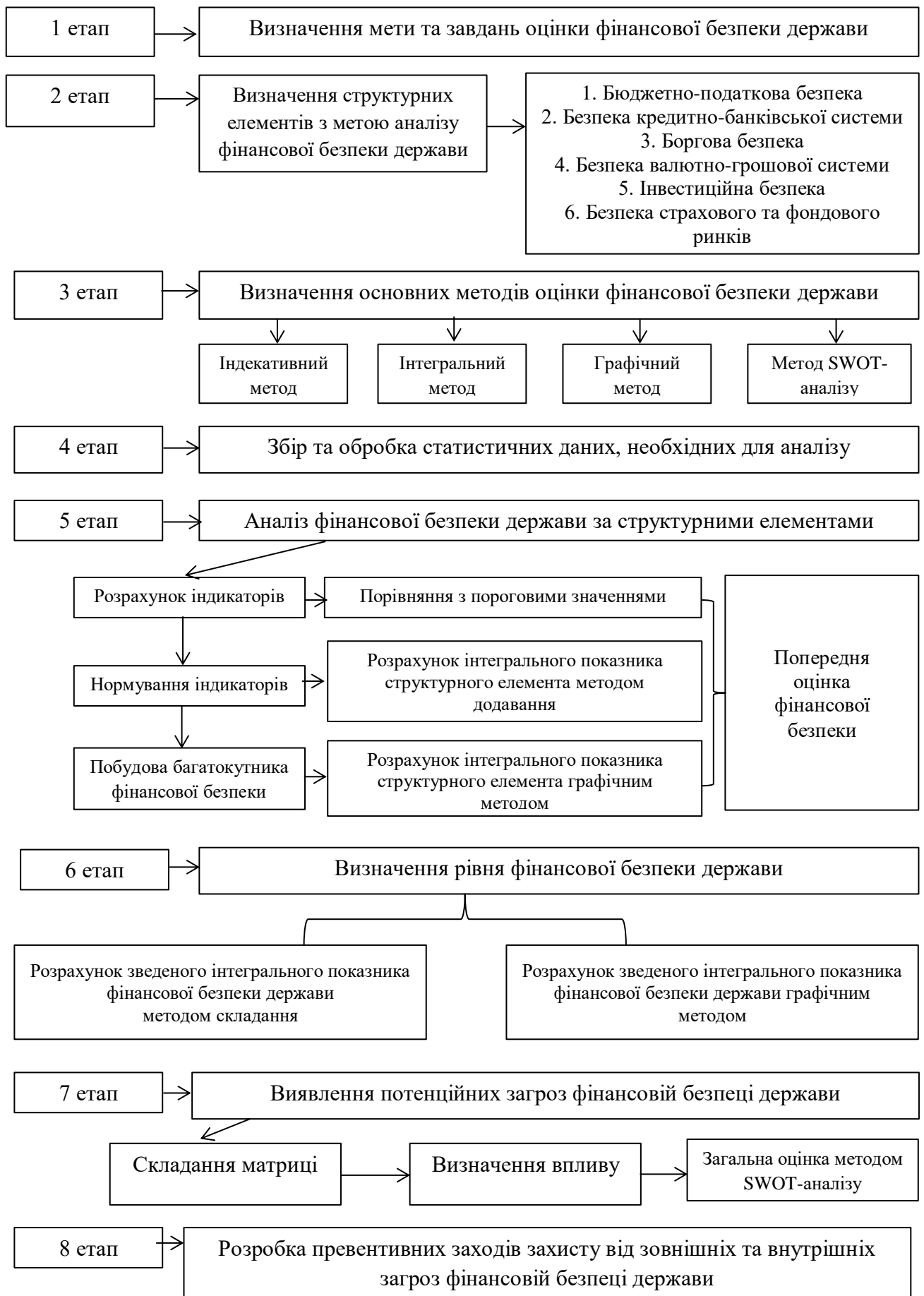

Рис. 2.1. Методика оцінки фінансової безпеки держави (складено автором)

Вибір показників, необхідних для оцінки рівня фінансової безпеки держави, є досить складним процесом, оскільки законодавчо регламентованого переліку індикаторів немає, у зв'язку з чим кожен дослідник сам вибирає собі цей перелік.

Вибір структурних елементів, у рамках яких буде проведено аналіз, пошук та обробка інформаційної бази, а також прийняття рішень про методи та інструменти, є важливим моментом на шляху до отримання достовірної та комплексної оцінки рівня фінансової безпеки держави. Виходячи з цього, подальша методика може бути адаптована під певну ситуацію та умови. В даному випадку комплексна оцінка будуватиметься на кількісному та якісному аналізі всіх структурних елементів фінансової безпеки держави на основі офіційних статистичних даних.

Наступним етапом є проведення аналізу з усіх структурних елементів фінансової безпеки. Спочатку аналіз базується на визначенні та розрахунку показників, що характеризують той чи інший структурний елемент. Вибір показників, необхідних для оцінки рівня фінансової безпеки держави, є досить складним процесом, оскільки законодавчо регламентованого переліку індикаторів немає, у зв'язку з чим кожен дослідник сам вибирає собі цей перелік. На сьогоднішній день є велика кількість різних підходів щодо визначення індикаторів фінансової безпеки країни.

Пропонуємо проаналізувати ситуацію з фінансовою безпекою та додати до них такі параметри: стабільність фінансових потоків та розрахункових відносин на всіх рівнях фінансової системи; виконання платіжних зобов'язань, рівень неплатежів; "прозорість" фінансових потоків; частку грошових розрахунків у загальному обсязі обороту; несанкціонований витік фінансового капіталу за кордон; швидкість обігу грошової маси та величину грошової маси в обігу.

Розвиваючи цей підхід, розроблено угруповання індикаторів фінансової безпеки за 6 критеріями: «макрофінансові, цінові, стан

фінансових ринків, індикатори банківської діяльності, заощадження та інвестиції, валютний ринок та курс національної валюти.

Використовуючи функціональний підхід представлених класифікацій, необхідно вказати на виняткову важливість таких індикаторів як «монетизація економіки, структура грошової маси, доларизація/євроізація економіки, інфляція, валютний курс, залежність економіки від зовнішнього фінансування за рахунком капіталу, насиченість економіки фінансовими послугами, норма накопичення, прибутковість фінансових активів та інше.

На наш погляд, найбільш всебічна система індикаторів фінансової безпеки, яка відображає критичні точки фінансової системи та фінансових відносин держави, має складатися з індикаторів, представлених на рисунку 2.3.

Інтегральний показник шляхом підсумовування визначається шляхом складання всіх значень нормованих (порівняних) показників протягом року і поділених їх кількість. Далі проводиться порівняння з нормативним значенням, яке в даному випадку дорівнюватиме 1.

Після розрахунку індикаторів з кожної групи структурних елементів, настає етап зіставлення отриманих результатів з пороговими значеннями. Крім цього, необхідно проаналізувати динамічні ряди індикаторів шляхом порівняння їх темпів зростання протягом тривалого періоду. Як правило, порогові значення не регламентуються, а визначаються експертним шляхом з урахуванням тенденцій, що склалися на глобальному фінансовому ринку, а також особливостей фінансової інфраструктури окремо взятої країни.

ІНДИКАТОРИ БЮДЖЕТНО-ПОДАТКОВОЇ БЕЗПЕКИ	ІНДИКАТОРИ БОРГОВОЇ БЕЗПЕКИ	ІНДИКАТОРИ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ
<ol style="list-style-type: none"> 1. Рівень покриття видатків доходами. 2. Коефіцієнт бюджетної забезпеченості населення. 3. Відношення дефіциту (профіциту) консолідованого бюджету до ВВП. 4. Частка трансфертів із державного бюджету у ВВП. 5. Показник збирання податків. 6. Показник якості виконання податкові зобов'язання. 7. Податковий тягар. 8. Коефіцієнт оборотності податкову заборгованість. 9. Коефіцієнт приховання (заниження) податків. 10. Коефіцієнт результативності виїзних податкових перевірок. 11. Коефіцієнт виявлених помилок при заповненні податкових декларацій. 12. Частка податкових доходів у сукупних доходах. 13. Відношення податкових надходжень до ВВП. 14. Частка трансфертів із державного бюджету до доходів центрального бюджету. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Відношення загального обсягу державного боргу ВВП. 2. Відношення зовнішнього державного боргу ВВП. 3. Відношення внутрішнього державного боргу ВВП. 4. Відношення внутрішнього боргу до податкових надходжень. 5. Відношення державного зовнішнього боргу наприкінці року до річного обсягу експорту. 6. Відношення витрат на обслуговування державного зовнішнього боргу до річного обсягу експорту товарів та послуг. 7. Частка видатків з обслуговування та погашення державного боргу в загальному обсязі видатків центрального бюджету. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Відношення інвестицій у основний капітал до ВВП. 2. Відношення темпів зростання інвестицій у основний капітал до темпів зростання ВВП. 3. Коефіцієнт зростання інвестицій у загальному обсязі видатків бюджету. 4. Частка прямих іноземних інвестицій у ВВП. 5. Частка реалізованої інноваційної продукції загальному обсязі промислової продукції. 6. Частка видатків на наукові дослідження у ВВП. 7. Коефіцієнт зносу основних фондів. 8. Коефіцієнт оновлення основних фондів. 9. Темп зростання інвестицій у основний капітал.
ІНДИКАТОРИ БЕЗПЕКИ КРЕДИТНО-БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ БЕЗПЕКИ	ІНДИКАТОРИ БЕЗПЕКИ ВАЛЮТНО-ГРОШОВОЇ СИСТЕМИ БЕЗПЕКИ	ІНДИКАТОРИ БЕЗПЕКИ СТРАХОВОГО І ФОНДОВОГО РИНКІВ
<ol style="list-style-type: none"> 1. Норматив достатності капіталу банків. 2. Відношення сукупних активів банківської системи ВВП. 3. Відношення власного капіталу банків до ВВП. 4. Рентабельність власного капіталу банків. 5. Рентабельність активів банків. 6. Частка нерезидентів у сукупних активах банківської системи. 7. Коефіцієнт покриття резервами з позик виданих банками. 8. Темп зростання сукупних активів банків. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Рівень монетизації. 2. Частка готівки у ВВП. 3. Рівень інфляції на рік. 4. Приріст грошової маси. 5. Відношення обсягу золотовалютного запасу ВВП. 6. Темп зміни індексу офіційного курсу національної валюти щодо долара США. 7. Відношення обсягів депозитів в іноземній валюті до загальних обсягів депозитів (рівень доларизації). 8. Середньорічні темпи приросту ВВП. 9. Чисте ввезення (вивезення) капіталу до обсягу експорту. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Рівень проникнення страхування. 2. Рівень страхових виплат. 3. Частка премій, які належать перестраховикам нерезидентам. 4. Частка участі іноземних інвестицій у статутному капіталі страхових компаній. 5. Частка капіталізації ВВП. 6. Співвідношення агрегату M2 до капіталізації. 7. Частка нерезидентів над ринком державних цінних бумаг. 8. Темп зростання сукупних активів страхового ринку. 9. Коефіцієнт зростання капіталізації ринку.

Рис.2.3. Система індикаторів фінансової безпеки держави

Після набуття фактичних значень індикаторів проводиться нормування даних індикаторів. Під нормуванням слід розуміти перетворення вихідних даних у реальні індикатори фінансової безпеки з урахуванням їхньої розмірності. Необхідність проведення даного етапу обґрунтовується наявністю великого масиву інформації та безлічі індикаторів фінансової безпеки, які мають різну розмірність

Після приведення всіх індикаторів у порівняльний вигляд розраховується інтегральний показник щодо кожного структурного елемента фінансової безпеки держави. Розрахунок інтегрального показника може проводитися з використанням методу складання та графічного методу. також будується з використанням показників, наведених у порівнянні.

Розрахунок інтегрального показника графічним методом виходить з визначення площі багатокутника, який також будується з використанням показників, наведених у порівнянні. Площі багатокутників розраховуються з використанням наступної формули:

$$S = \frac{1}{2} \times \sin \frac{360}{n} \times (k_1 \times k_2 + k_2 \times k_3 + k_3 \times k_4 + \dots + k_{n-1} \times k_n + k_n \times k_1) \quad (2.1),$$

де S - площа багатокутника фінансової безпеки структурного елемента фінансової безпеки чи фінансової безпеки держави; k — вибрані індикатори для оцінки фінансову безпеку; n - кількість обраних для аналізу індикаторів.

На підставі отриманих значень можуть бути зроблені висновки щодо рівня фінансової безпеки держави в цілому та кожної системи окремо, а також їх динаміки рівня. Шостим етапом методики оцінки фінансової безпеки держави є розрахунок зведеного інтегрального показника, який базується на даних, отриманих при розрахунку інтегрального показника на п'ятому етапі методики. На підставі отриманих даних можна зробити висновок про рівень фінансової безпеки держави, оскільки проведений аналіз є комплексною оцінкою. Виходячи з цього, на сьомому етапі методики

визначаються основні дестабілізуючі фактори шляхом проведення SWOT-аналізу та виявлення сильних і слабких сторін фінансової сфери.

Заключним етапом є розробка рекомендацій щодо запобігання та нейтралізації загроз, що негативно впливають на рівень фінансової безпеки. Також ці рекомендації мають бути спрямовані на зміцнення фінансово-кредитної сфери держави.

Таким чином, проведення оцінки фінансової безпеки держави дає можливість виявляти та впливати на загрози у фінансовій сфері. Однак оцінка рівня фінансової безпеки країни базується на певній методиці з використанням різних індикаторів, інструментів та методів, які на сьогоднішній день не регламентуються на державному рівні. У зв'язку з цим виникає необхідність розробити таку систему індикаторів та критеріїв, яка змогла б своєчасно сигналізувати про наявність загроз у тій чи іншій системі, а регіональним органам влади надати можливість доповнювати систему специфічними індикаторами, що відповідають особливостям функціонування регіону. Тільки комплексна, всебічна та своєчасна оцінка фінансової безпеки країни здатна сприятливо вплинути на фінансово-економічну ситуацію в країні, що дозволить на належному рівні реалізовувати національні інтереси держави.

2.2. Аналіз стану фінансової безпеки держави

Головне, що необхідно для методу забезпечення безпеки державних коштів, це аналіз, який показує як метод проведення фінансових досліджень, який полягає у визначенні найкращих методів зміни показників фінансової безпеки та їх поєднанні для забезпечення їх соціально-економічної стабільності країни та її національних інтересів.

Значний вплив на рівень фінансової безпеки має макроекономічна стабільність/національна волатильність. У цьому сенсі приклад України виходить на перший план. Давайте поглянемо на стан фінансової безпеки в

Україні. Тому Євромайдан, збройний конфлікт на Донбасі та анексія Криму завдали великої шкоди економіці країни. Економіка скоротилася на 6,6% у 2014 році та на 9,8% у 2015 році [5]. З 2016 року економіка України демонструє ознаки стабілізації після років політичного та економічного конфлікту. За даними Міжнародного валютного фонду (МВФ), у 2019 році ВВП країни зріс на 3%, що трохи нижче, ніж у 2018 році (3,3%), хоча завдяки внутрішньому попиту споживання домогосподарств становило близько 70% % ВВП.

Оцінки зростання ВВП у 2020 та 2021 роках становили 3% та 3,1% (таблиця 2.1) за умови відсутності нових внутрішніх та/або зовнішніх фіскальних обмежень. Однак ці очікування можуть не виправдатися через макроекономічну невизначеність, торговельні суперечки, умови грошових потоків і різкі зміни, пов'язані з пандемією Covid-19. Наприклад, інвестиції в Україні (близько 20% ВВП) підтримуються за рахунок іноземного капіталу.

Таблиця 2.1

Основні макроекономічні показники за 2017–2021 рр.

Показники	Роки				
	2017	2018	2019	2020	2021
ВВП, млрд доларів США	112,13	130,9	150,4	161,9	172,3
ВВП в постійних цінах, % зростання	2,5	3,3	3,0	3,0	3,1
Сальдо державного управління, у % до ВВП	-2,3	-2,8	-2,7	-2,5	-2,3
Валовий державний борг, % до ВВП	71,6	60,2	57,0	54,3	51,8
Рівень інфляції, %	14,4	10,9	8,7	5,9	5,3
Поточний рахунок, млрд доларів США	-2,5	-4,5	-4,2	-5,7	-6,4
Поточний рахунок, % до ВВП	-2,2	-3,4	-2,8	-3,5	-3,7

Якщо подивитися на структуру останніх операційних доходів, то чітко видно зміни в структурі української економіки. Якщо у 2017 році експорт промислової продукції становив 41,1 відсотка доходів поточної діяльності, то

у 2018 році цей показник впав до 31,4 відсотка. Частка продовольства, виробленого на Заході, особливо зерна, зросла з 18,9% до 25,1% поточного операційного доходу. Частка доходів від туризму знизилася з 5,6% до 2,0% у 2018 році. Частка інформаційно-комунікаційних послуг також зросла з 2,8% у 2014 році до 4,7% у 2018 році. У транспортному секторі вона дещо знизилася з 9,3% до 8,0% [6].

Сальдо поточного рахунку зросло порівняно з 2016 роком, але все ще нижче докризового рівня. З іншого боку, нещодавні операційні витрати скоротилися швидше, ніж доходи, що призвело до меншого дефіциту, ніж у попередній період 2014 року. Це добре, оскільки величезний дефіцит поточної операції був однією з її найбільших слабкостей, у тому числі української економіки.

Зростання та структура державного боргу негативно впливає на фінансову безпеку України. З іншого боку, майже всі країни залучають іноземні джерела кредитування і мають зовнішній борг. У багатьох країнах створена система боргової економіки, за якої систематично усуваються втрати національного багатства через відсутність внутрішніх інвестицій, неповернення боргів, залучення іноземних інвестицій. Так, сьогодні такі розвинені країни, як США, Японія, Канада, Німеччина та Велика Британія, страждають від величезних державних боргів. З іншого боку, державний борг і темпи його зростання мають значний вплив на економічні показники. У цьому плані є дві небезпеки: крах суспільства і тягар боргів на майбутні покоління. Це видно з табл. У 2014 році зовнішній борг України зріс на 103,9%, а внутрішній – на 72,1%, що призвело до стрімкого зростання державного боргу на 88,4%. Також у 2015 році значно зріс обсяг державного боргу (42,9%). Скорочення боргу вдалося досягти лише у 2019 році (загальний борг 7,9%, зовнішній борг 17,0%). У 2019 році обсяг погашення кредиту уряду, Нацбанку, українським компаніям і банкам склав \$15,66 млрд, з яких початкова сума кредиту – \$11,95 млрд, а відсоткові платежі – \$3,70 млрд. У 2019 році частка видатків з обслуговування державного боргу в

роботі об'єднаного фонду державного бюджету становила 14,4 відсотка.

За даними Національного банку України, у 2020 році буде виплачено \$15,87 млрд., з яких понад \$12 млрд. — основна сума кредитів і \$3,78 млрд. — дивіденди. У світлі адміністративних проблем, від яких страждає національна економіка, виплачувати такий великий державний борг є нерозумним. Це дуже негативно впливає на рівень фінансової безпеки країни та посилює її залежність від міжнародних фінансових інституцій.

Таблиця 2.2

Державний та гарантований державою борг України з 2013 р. по 2019 р.

	Загальний борг		Зовнішній борг		Внутрішній борг	
	всього, млн.\$	річний приріст, %	всього, млн \$	річний приріст, %	всього, млн \$	річний приріст, %
На 31.12.2013	584114,1	—	300025,4	—	284088,7	—
На 31.12.2014	1100564,0	88,4	611697,1	103,9	488866,9	72,1
На 31.12.2015	1572180,2	42,9	1042719,6	70,5	529460,6	8,3
На 31.12.2016	1929758,7	22,7	1240028,7	18,9	689730,0	30,3
На 31.12.2017	2141674,4	11,0	1374995,5	10,9	766678,9	11,2
На 31.12.2018	2168627,1	1,3	1397217,8	1,6	771409,3	0,6
На 31.12.2019	1998275,4	-7,9	1159221,6	-17,0	839053,8	8,8

У методології Міжнародного валютного фонду, який щорічно розраховує обсяг прямих іноземних інвестицій на міжнародному рівні, зазначено, що іноземні інвестиції можуть вважатися прямими іноземними інвестиціями, якщо іноземний інвестор володіє не менше 10% акціонерного капіталу компанії. Регулювати комерційну діяльність на території країни, яка отримає вигоду від інвестицій, і дозволяти організаціям-інвесторам (його представникам) здійснювати стратегічний вплив, у тому числі частковий або повний контроль. Однак на практиці в деяких країнах 10% статутного капіталу інвестованого підприємства вважається недостатнім для встановлення ефективного управлінського контролю або підтвердження довгострокових інтересів інвестора. Тому ПІІ, як правило, мають бути достатньо великими та довгостроковими, щоб іноземні інвестори могли

ефективно контролювати управління підприємством-об'єктом інвестування та забезпечувати довгострокову зацікавленість в успіху та розвитку підприємства.

Це видно з табл. 2.3, потік ПІІ зменшився протягом 2016-2018 років. Це свідчить про те, що негативні очікування інвесторів щодо макроекономічної та політичної стабільності країни зростають, і, як наслідок, погіршується інвестиційне середовище країни та зростає інвестиційний ризик.

Таблиця 2.3

Прямі іноземні інвестиції (ПІІ) за 2016-2018 рр.

Показники	Роки		
	2016	2017	2018
Приплив ПІІ (млн. доларів США)	3284	2601	2355
Запас ПІІ (млн. доларів США)	42079	43250	43757
ПІІ всередину (в % від GFCF *)	20,4	–	–
Запас ПІІ (у % до ВВП)	51,9	–	–

У 2019 році спостерігалось зростання національної економіки. Також зросли інвестиції в основний капітал завдяки сприятливим фінансовим умовам. Але відмова від програми реформ ставить під загрозу фінансову підтримку МВФ.

Грошово-кредитна політика допомогла знизити інфляцію з піку в 43,3% у 2015 році до 4,1% у грудні 2019 року, що було близько до цільового значення центрального банку в 5%. У 2019 році порівняно з 2018 роком споживчі ціни також знизилися [8]. Інфляція знизилася з 3,2% у січні 2020 року до 2,4% у лютому – найнижчого рівня з 2014 року. Національний банк очікує, що інфляція у 2021 році становитиме 5,0 відсотка, що на 0,2 відсотка нижче минулорічного прогнозу. У 2021 році прогнозується падіння інфляції до 5,0 відсотка до кінця року. Основними ризиками для інфляції в майбутньому, як і в минулому, є слабе конкурентне середовище на внутрішньому ринку та високий рівень ринку. монополізація, слабкий розвиток торговельної інфраструктури, 4) нестабільність ситуації на світовому товарному ринку.

У лютому 2014 року ЦБ відмовився від фіксованого курсу і перейшов на режим гнучкого обмінного курсу. Цей захід зменшив тиск на валютні резерви та дефіцит поточного рахунку. У результаті у грудні 2019 року загальні валютні резерви зросли, щоб покрити 3,5 місяці імпорту, але недостатньо, щоб покрити поточний зовнішній борг [6].

Конфлікт України на сході України та напружені відносини з Росією продовжують завдавати шкоди економіці, яка залишається слабкою та залежить від міжнародної фінансової допомоги. Однак реформи були здійснені у сферах захисту споживання домогосподарств, гармонізації державних фінансів та підвищення ефективності бюджетної, фіскальної та монетарної політики. Запровадження режиму гнучкого валютного курсу сприяло скороченню дефіциту бюджету та дефіциту поточного рахунку. Згідно з прогнозами МВФ, у 2020 році дефіцит бюджету становитиме 2,7 відсотка, а у 2021 році він скоротиться.

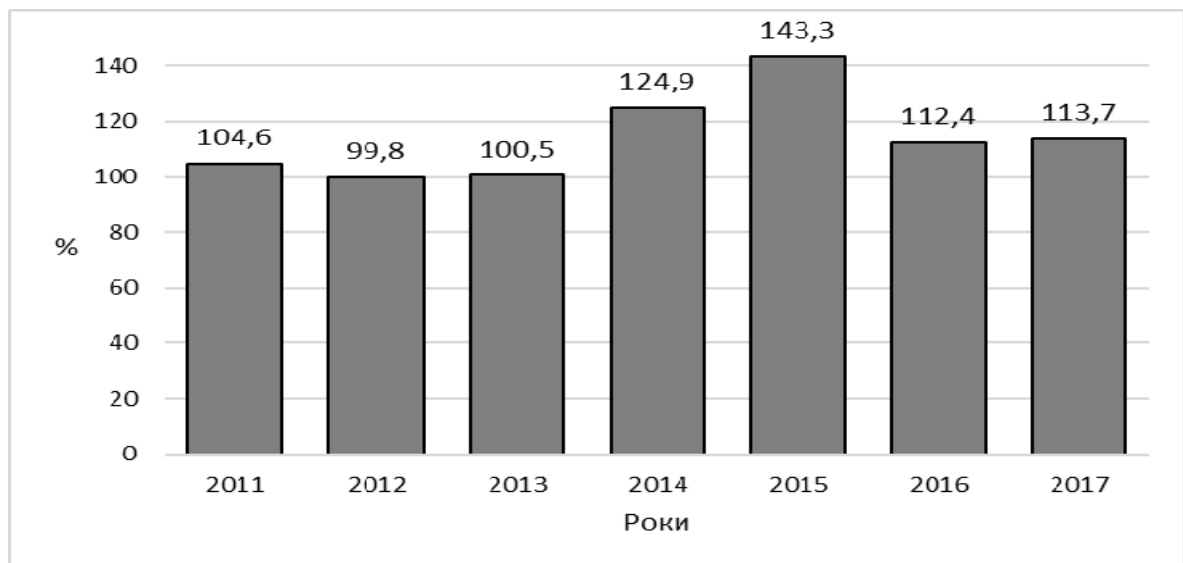

Рис. 2.4. Динаміка показників інфляції в Україні протягом 2011–2017 рр.

У 2019 році економіка зростала найповільніше. У бюджеті-2020 пріоритетами є оборона та безпека (5,45% ВВП), соціальне забезпечення, охорона здоров'я, освіта та розвиток інфраструктури (ремонт та будівництво

доріг). Він передбачає подальшу приватизацію, мобілізацію інвестицій та реформування правового регулювання ринку. Проте станом на січень 2020 року загальний фонд держбюджету вже мав дефіцит у 13,8 млрд гривень. [6], що стало результатом значних змін макроекономічних показників порівняно з прогнозом, затвердженим урядом у жовтні 2019 року. Тенденція доходів, нижчих за середні, триватиме невизначений час, принаймні до кінця 2020 року, що перешкоджатиме значній внутрішній підтримці. Компанія.

Загалом можна сказати, що до кінця 2019 року ситуація в Україні була більш-менш стабільною. Хоч і не якісне, але економічне зростання було. Проте найближчими роками відбудеться значне падіння економічної активності не лише в Україні, а й у всьому світі. Відповідно до Composite Index of World Economic Recovery (розрахований Інститутом Брукінгса та газетою Financial Times), нині економічна активність, фінансові ринки та приватний сектор загалом знижуються [10]. Навряд чи скоро економіка покращиться. Можливий обвал попиту та масштабні збої в промислових виробничих ланцюгах. На відміну від кризи 2008-2009 років, яка була спричинена браком ліквідності на фінансових ринках, криза Covid-19 спричиняє проблеми з фундаментальною платоспроможністю компаній і галузей поза фінансовим сектором. Відповідно до світових тенденцій Міжнародний валютний фонд (МВФ) у квітні 2020 року знизив прогноз ВВП України з 3% до 7,7%. Раніше Світовий банк заявляв, що зростання ВВП України на 3,7 % зараз впало до 3,5 % при інфляції 8,9%.

2.3. Проблеми фінансової безпеки держави та оцінка зовнішніх загроз

У нинішніх умовах вплив глобальних фінансів, світових фінансових систем на окрему державу переходить на якісно новий рівень. Враховуючи провідне становище, яке займає фінансова складова у сучасній економіці, ми можемо характеризувати її як економіку, керовану в основному за

допомогою фінансових механізмів та важелів, фінансових стимулів та фінансових цілей. Все це призводить до встановлення особливої фінансової влади, яка володіючи світовими грошима, розпоряджаючись вартістю, керуючи фінансовими потоками, впливає на все світове господарство, а також на окремі держави.

В умовах глобальної кризи стало очевидно, що існуюча на сьогоднішній день система державних органів влади виявилася нездатною виконати жодне з цих завдань. Як зазначено у Державній стратегії економічної безпеки, «стійкість фінансової системи визначається рівнем дефіциту бюджету, стабільністю цін, нормалізацією фінансових потоків та розрахункових відносин, стійкістю банківської системи та національної валюти, ступенем захищеності інтересів вкладників, ринку цінних паперів, зниженням зовнішнього та внутрішнього боргу та дефіциту платіжного балансу, забезпеченням фінансових умов для активізації інвестиційної діяльності». Варто сказати, що у зазначеній Державній стратегії власне фінансові її аспекти висвітлені явно недостатньо (питання фінансової системи згадані лише побіжно і далеко не повно).

Тим часом, як слушно зазначає відомий італійський експерт з міжнародних фінансів Фульчері Бруні Рочча, фінанси – це канал проникнення, який дозволяє контролювати ззовні країну-боржника. Зовнішній контроль може швидко поширитися на всі сторони економічного, а згодом і соціального життя. Так набувають рис нові форми васалітету і колоніалізму. І чим більше у держави можливостей контролювати простір фінансів у межах діяльності держави, тим впевненіше можна говорити про існування/продовження традиційних суверенних прерогатив держави і, отже, її особливого простору.

Якщо у міжнародних відносинах заборонено використання військової могутності, то використання економічної та особливо фінансової мощі дозволяє забезпечити таке ж насильницьке проникнення в країну-суперницю, як це можна зробити за допомогою літаків і танків: підприємства не можна

розбомбити, але можна закрити, людей не можна вбити, але можна зробити безробітними або, по суті, рабами.

До найважливіших національних інтересів України у фінансовій сфері можна віднести:

- підтримку державних витрат відповідно до наявних ресурсів;
- забезпечення цільового фінансування державних програм (насамперед соціальних);
- інвестування у сферу наукомісткого та високотехнологічного виробництва;
- зменшення наслідків впливу світових фінансових криз на національну економіку;
- подолання розбіжностей щодо розподілу та використання ресурсів бюджетної системи;
- посилення стримування інфляційних процесів в економіці та підтримання стабільно високого курсу національної валюти;
- протидію незаконному вивезенню капіталу за кордон;
- залучення іноземних інвестицій (особливо довгострокових у промисловий сектор економіки);
- ухвалення «працевдатних» нормативно-правових актів, що забезпечують нормальне функціонування фінансової системи країни;
- побудова ефективного правоохоронного механізму захисту державних фінансів від впливу кримінальних процесів та посягань.

У Державній стратегії економічної безпеки: «Стабільність фінансової системи визначається розміром дефіциту бюджету, ціновою стабільністю, фінансовими потоками, нормальністю розрахункових відносин, банківською системою та стабільністю національної валюти». як фінансова стабільність. За рівнем захисту вкладників» «Зменшити втрати за відсотками, ринками цінних паперів, зовнішніми та внутрішніми позиками та платіжним балансом для забезпечення фінансових умов для стимулювання інвестиційної

діяльності. Зрозуміло, що стратегія держави недостатньо вирішила її фінансові проблеми (проблеми фінансової системи тут лише згадуються). і дуже далеко).

Як слушно зазначає відомий італійський експерт з міжнародних фінансів Фулчері Бруні Россія, фінанси – це вихід, який дозволяє країні-боржнику перебувати під зовнішнім контролем. Іноземний контроль незабаром може охопити всі сфери економічного, а згодом і соціального життя. Так виникають нові форми рабства та колоніалізму. Чим більша вірогідність регулювання публічних фінансів у рамках діяльності держави, тим впевненіше можна говорити про традиційний суверенітет держави, а отже, про наявність/неперервність її особливого становища.

Застосування військової сили заборонено в міжнародних відносинах, тоді як використання економічної, особливо фінансової сили, дозволяє атакувати країну-суперника з такою ж силою, як за допомогою літаків і танків: компанії не можна бомбити, але... можна посадити у в'язницю, людей не можна вбити, але можна залишити без роботи або фактично поневолити.

Ключові національні інтереси у фінансовому секторі України включають:

- підтримувати державні видатки відповідно до наявних ресурсів;
- забезпечити цільове фінансування державних програм (переважно соціальних);
- інвестиції в наукомісткі та високотехнологічні галузі;
- зменшення впливу світової фінансової кризи на національну економіку;
- усунути розбіжності щодо розподілу та використання ресурсів бюджетної системи;
- посилення контролю за інфляційними процесами в економіці, підтримання курсу національної валюти на стабільно високому рівні;
- Протидія незаконному виведенню активів за кордон;

- залучення іноземних інвестицій (особливо довгострокових інвестицій у промисловий сектор економіки);
- затвердження «функціональних» правових актів, що забезпечують нормальне функціонування фінансової системи країни;
- створити ефективний правоохоронний механізм для захисту державних фінансів від кримінальних переслідувань та втручання.

Слід зазначити, що ці інтереси зберігаються і в безкризовий період, і за умов кризи. На сучасному етапі історичного розвитку України об'єктивно існують реальні внутрішні та зовнішні загрози фінансовій безпеці держави, недопущення чи подолання яких має стати найважливішим елементом стратегії забезпечення фінансової безпеки України. Виявлення можливих загроз фінансової безпеки та вироблення заходів щодо їх запобігання або мінімізації негативних наслідків мають першорядне значення у системі забезпечення фінансової безпеки України.

Загроза фінансовій безпеці включає потенційну можливість такого розвитку ситуації, при якій під впливом внутрішніх або зовнішніх факторів (або їх сукупності) виникає небезпека розвалу ключових ланок фінансової системи, системи її управління, шкоди національному багатству, підризу фінансово-кредитної та валютної систем. На думку більшості фахівців, найбільш небезпечні у перехідний період внутрішні загрози. Водночас зовнішні загрози, через системність всієї сукупності загроз, часто посилюють небезпеку деяких внутрішніх загроз.

Основні внутрішні загрози фінансовій безпеці держави: недостатньо ефективна система державного фінансового контролю, відсутність соціальної орієнтованості економіки, падіння платоспроможності населення, низька здатність фінансової системи забезпечувати відтворення, неадекватна фінансово-економічна політика, спрямована на перетворення країни на «сировинний придаток» для високорозвинених країн тощо.

Необхідність вироблення спеціальної системи заходів у сфері фінансової безпеки обумовлена низкою великих проблем у фінансовій сфері України:

- фінансово-кредитна система у сучасному вигляді нездатна повною мірою забезпечити грошима як розширене, а й просте відтворення;
- невідповідність один одному та неузгодженість окремих напрямів фінансово-економічної політики, фінансові та грошово-кредитні інструменти недостатньо скоординовані між собою;
- банківська система базується на змішаній системі грошового обігу, причому долар і євро беруть на себе такі функції, як засоби накопичення і все більш значною мірою як засоби платежу;
- органами структури державної влади приймаються недостатні зусилля для стабільного економічного зростання, структурної перебудови економіки України та її переведення на інноваційний шлях розвитку;
- не відпрацьовані механізми державного регулювання фінансових та товарних ринків, іноземних інвестицій в Україну та українських інвестицій за кордоном;
- втрачено адміністративний контроль за операціями суб'єктів господарювання на окремих фінансових і товарних ринках та в окремих сферах діяльності;
- за умов кризи різко знизилася: податковий потенціал територій, податкова спроможність платників податків, збирання податків;
- значно ускладнилася система банківського кредитування реального сектора економіки.

Серед основних причин виникнення зовнішніх загроз фінансовій безпеці України слід виділити:

- стрімкий розвиток процесу транснаціоналізації економічних зв'язків, інтернаціоналізації світового господарства (званого глобалізацією);

- безпрецедентний вплив внутрішньої та зовнішньої політики держав на зовнішньоекономічні зв'язки та відносини;
- втрату Україною частини своїх зовнішньоекономічних позицій в результаті витіснення її іноземними конкурентами зі світових ринків, протидія рівноправній участі України в міжнародній торгівлі (принцип подвійних стандартів);
- постійне збільшення величезної маси капіталів, крайня рухливість яких створює напружену обстановку, а також високий рівень концентрації фінансових ресурсів як на макроекономічному рівні (бюджетні системи держав та міжнародних організацій), так і на глобальному рівні (міждержавна економічна інтеграція, включаючи її фінансову та валютну складову)
- високий ступінь мобільності та взаємозв'язку фінансових ринків на базі новітніх інформаційних технологій;
- різноманіття фінансових інструментів та високий рівень їхнього динамізму;
- посилення конкуренції та тертя між державами в економічній та інших сферах, використання потужними економічними акторами стратегій завоювання світового економічного простору;
- надмірну залежність економіки від іноземного короткострокового спекулятивного капіталу, що робить фінансову систему надзвичайно вразливою;
- глобальні кризові тенденції, нездатність сучасних фінансових інститутів (зокрема міжнародних) ефективно контролювати їх.

Таким чином, із усього спектру проведених за останні роки досліджень різних видів безпеки найменш розробленими є питання фінансової безпеки держави. Масштабність та взаємозалежність процесів, що визначають функціонування механізмів забезпечення безпеки країни, диктують

необхідність аналізу фінансової безпеки з використанням якісно нового міжгалузевого підходу та розширенням традиційної методології.

Висновки до розділу 2

Проведений аналіз показав, що не всі методики оцінки безпеки можуть бути застосовні щодо оцінки фінансової безпеки держави. Як правило, наведені вище методики використовуються для оцінки економічної безпеки, а фінансова частина питання розглядається дуже стисло. У зв'язку з цим виникає необхідність розробки методики оцінки фінансової безпеки держави, у межах якої фінансова безпека виступала б як самостійний компонент національної безпеки держави.

До найефективнішого методу стратегічного аналізу належить SWOT-аналіз. Методика оцінки фінансової безпеки держави з використанням SWOT-аналізу спрямована на дослідження особливостей сильних та слабких сторін фінансової системи, а також вивчення різних факторів, що мають негативний чи позитивний вплив. Слід зазначити, що з оцінці даним методом присутній суб'єктивізм, як і за бальної системи оцінки.

Найбільш повну оцінку рівня фінансової безпеки можна отримати лише під час проведення комплексної оцінки. Комплексна оцінка є поєднанням кількох методів оцінки, за результатами яких робиться відповідний висновок про рівень фінансової безпеки країни. Слід зазначити, що саме комплексний підхід здатний врахувати різні аспекти та фактори фінансової системи, що дає можливість отримати найбільш точну оцінку. У цьому дослідженні нами було розроблено методику комплексної оцінки фінансової безпеки держави.

Таким чином, проведення оцінки фінансової безпеки держави дає можливість виявляти та впливати на загрози у фінансовій сфері. Однак оцінка рівня фінансової безпеки країни базується на певній методиці з використанням різних індикаторів, інструментів та методів, які на сьогоднішній день не регламентуються на державному рівні. У зв'язку з цим виникає необхідність розробити таку систему індикаторів та критеріїв, яка змогла б своєчасно сигналізувати про наявність загроз у тій чи іншій системі,

а регіональним органам влади надати можливість доповнювати систему специфічними індикаторами, що відповідають особливостям функціонування регіону. Тільки комплексна, всебічна та своєчасна оцінка фінансової безпеки країни здатна сприятливо вплинути на фінансово-економічну ситуацію в країні, що дозволить на належному рівні реалізовувати національні інтереси держави.

Оцінки зростання ВВП у 2020 та 2021 роках становили 3% та 3,1% за умови відсутності нових внутрішніх та/або зовнішніх фіскальних обмежень. Однак ці очікування можуть не виправдатися через макроекономічну невизначеність, торговельні суперечки, умови грошових потоків і різкі зміни, пов'язані з пандемією Covid-19.

Якщо подивитися на структуру останніх операційних доходів, то чітко видно зміни в структурі української економіки. Якщо у 2013 році експорт промислової продукції становив 41,1 відсотка доходів поточної діяльності, то у 2018 році цей показник впав до 31,4 відсотка. Частка продовольства, виробленого на Заході, особливо зерна, зросла з 18,9% до 25,1% поточного операційного доходу. Частка доходів від туризму знизилася з 5,6% до 2,0% у 2018 році. Частка інформаційно-комунікаційних послуг також зросла з 2,8% у 2014 році до 4,7% у 2018 році. У транспортному секторі вона дещо знизилася з 9,3% до 8,0%.

Зростання та структура державного боргу негативно впливає на фінансову безпеку України. З іншого боку, майже всі країни залучають іноземні джерела кредитування і мають зовнішній борг. У багатьох країнах створена система боргової економіки, за якої систематично усуваються втрати національного багатства через відсутність внутрішніх інвестицій, неповернення боргів, залучення іноземних інвестицій.

За даними Національного банку України, у 2020 році буде виплачено \$15,87 млрд., з яких понад \$12 млрд. — основна сума кредитів і \$3,78 млрд. — дивіденди. У світлі адміністративних проблем, від яких страждає національна економіка, виплачувати такий великий державний борг є

нерозумним. Це дуже негативно впливає на рівень фінансової безпеки країни та посилює її залежність від міжнародних фінансових інституцій.

Конфлікт України на сході України та напружені відносини з Росією продовжують завдавати шкоди економіці, яка залишається слабкою та залежить від міжнародної фінансової допомоги. Однак реформи були здійснені у сферах захисту споживання домогосподарств, гармонізації державних фінансів та підвищення ефективності бюджетної, фіскальної та монетарної політики.

РОЗДІЛ 3. ЗАХОДИ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

3.1. Напрями національної стратегії фінансової безпеки держави

Економічні основи сталого та безпечного розвитку країни багато в чому залежать від стану її фінансової системи, забезпечення фінансової безпеки держави, під якою розуміється «забезпечення такого розвитку фінансової системи та фінансових відносин та процесів в економіці, за якого створюються необхідні фінансові умови для соціально-економічної та фінансової стабільності розвитку країни, збереження цілісності та єдності фінансової системи (включаючи грошову, бюджетну, кредитну, податкову та валютну системи), успішного подолання внутрішніх та зовнішніх загроз держави у фінансовій сфері» [1]. За останні роки в Україні створено всі основні ринкові економічні інституції. Водночас, фінансова система України виявилася найбільш уразливою для різних загроз. Так, серед зовнішніх загроз можна виділити вплив світової фінансової кризи, інтереси міжнародних корпорацій на українському ринку на шкоду Україні, що може вплинути на фінансовий ринок країни, темпи розвитку, життєвий рівень населення. Фінансово-економічна криза року показала слабкість та нестійкість фінансової системи, орієнтованої на залучення позикових коштів з-за кордону, залежність від експорту енергоносіїв, кредитування наших банків за кордоном, приплив на фондовий ринок спекулятивних коштів.

Водночас головними стратегічними ризиками та загрозами національній безпеці в економічній сфері на довгострокову перспективу є:

- збереження експортно-сировинної моделі розвитку національної економіки;
- зниження конкурентоспроможності та висока залежність її найважливіших сфер від зовнішньоекономічної кон'юнктури;

- втрата контролю над національними ресурсами, погіршення стану сировинної бази промисловості та енергетики;
- нерівномірний розвиток регіонів та прогресуюча трудонедостатність;
- низька стійкість та захищеність національної фінансової системи;
- збереження умов для корупції та криміналізації господарсько-фінансових відносин, а також незаконної міграції» [4].

Особливої уваги вимагають низька стійкість та захищеність національної фінансової системи. Стрижнева ланка фінансової безпеки, від якої залежить стійкість фінансової системи країни, – це насамперед бюджетно-податкова сфера, яка є основою функціонування будь-якої держави. Саме тому показники функціонування бюджету стоять у одному ряду з основними макроекономічними показниками, що характеризують рівень соціально-економічного розвитку країни. Таким чином, одна з найважливіших сторін проблеми економічної безпеки держави – стан її фінансової системи (державного бюджету та інших інститутів), здатність цієї системи забезпечувати державу фінансовими коштами, достатніми для виконання її внутрішніх та зовнішніх функцій [1].

Проте значна питома вага тіньової економіки, криміналізація фінансово-господарських відносин в Україні негативно позначається загалом на фінансово-кредитній та викликає загрози національній безпеці держави. У зв'язку з цим у рамках економічної теорії розвиваються напрями, пов'язані з дослідженням проблем забезпечення національної безпеки, протидії злочинам в економічній сфері. Слід зазначити напрям, який отримав назву «Економічна теорія злочинів та покарань» [5].

Аналіз у його рамках здійснюється для вирішення завдань, щодо вироблення економічної політики протидії злочинності та тіньової економіки; виміру тіньової економіки, її економічної сегментації; пояснення моделі поведінки злочинців; оцінка макроекономічних наслідків злочинної діяльності для суспільства; вивченню економічних механізмів, застосовуваних злочинцями та його впливу економіку тощо. Традиційно

питання використання економічних знань у практиці боротьби зі злочинами розроблялися юридичною наукою у межах напрямів «кримінальний процес», «криміналістика», «судова експертиза». Зазначеними напрямками досліджувалися процесуальні та криміналістичні можливості застосування економічних знань у правоохоронних цілях, у тому числі у рамках судово-економічних експертиз. Сьогодні наголошується на необхідності кристалізації економічних знань з метою протидії криміналізації господарсько-фінансових відносин, розробки на їх основі механізмів протидії злочинності.

Пропонується здійснити синтез цих знань у синтетичну агреговану галузь науки – аналіз та прогнозування ризиків у діяльності суб'єктів господарювання, судову економіку, судову бухгалтерію, «економічну теорію злочинів і покарань» (економіка організованої злочинності, методи оптимізації правоохоронної діяльності, економічна теорія контролю над злочинністю та ін. У сучасних умовах для протидії цим процесам недостатньо спиратися на положення криміналістики, а потрібно використання економічних знань для виявлення відхилень від нормального перебігу економічних процесів, забезпечення фінансової безпеки економічних систем. Сутність економічної безпеки на рівні держави визначається як стан економіки та інститутів влади, за якого забезпечуються гарантований захист національних інтересів, соціальна спрямованість політики, достатній оборонний потенціал навіть за несприятливих умов розвитку внутрішніх та зовнішніх процесів. Іншими словами, економічна безпека – це не лише захищеність національних інтересів, а й готовність та здатність інститутів влади створювати механізми реалізації та захисту національних інтересів розвитку вітчизняної економіки, підтримки соціально-політичної стабільності суспільства. На мікрорівні під економічною безпекою суб'єкта господарювання розуміється такий його стан, при якому за допомогою проведення відповідного комплексу заходів забезпечується гарантований захист від негативного впливу контрагентів

(конкурентів, криміналу тощо) на його економічний, технічний і фінансовий стан, а також досягнення конкурентних переваг.

Водночас криміналізація економічних відносин розглядається як одна з основних загроз економічній безпеці. Ефективна діяльність контролюючих органів, правоохоронної системи – це, у свою чергу, ключовий фактор, спрямований на нейтралізацію цих загроз. Щоб це забезпечити, необхідна розробка комплексу заходів у рамках національної стратегії фінансової безпеки, включаючи розробку приватних методик з виявлення та фіксації фінансової складової конкретних видів злочинів, вбудовування цих методик у загальні алгоритми дій при їх виявленні та розслідуванні. До першочергових загроз економічній безпеці підприємства відносять протиправну діяльність, пов'язану з корпоративними шахрайствами, ухиленням від сплати податків, відмиванням грошових доходів, отриманих злочинним шляхом, незаконним «переведенням у готівку» коштів, не врахованої легально заробітної плати в конвертах та ін.

Фінансові розслідування внутрішнього контролю (аудиту), економічної безпеки, аудиторами шахрайства консалтингових компаній, виступають як один з основних інструментів протидії даним загрозам. Водночас посилення ролі фінансових відносин у всіх сферах економіки країни призводить до зростання значущості забезпечення фінансової безпеки як на рівні держави, так і суб'єктів фінансового та нефінансового секторів економіки. Так, справедливо зазначається, що фінансова система України – основна ланка регулювання економічних процесів російського ринку, що розвивається – є найбільш уразливою системою для використання її злочинними елементами, конкуруючими міжнародними корпораціями, зацікавленими міжнародними кланами та державами у забезпеченні своїх інтересів на російському ринку на шкоду економіці України. . Правове забезпечення фінансової системи виявилось найбільш відсталою сферою фінансового законодавства, вкрай неузгодженою зі світовою практикою та міжнародними угодами України у галузі банківської та податкової діяльності.

Витончені способи цих протиправних діянь у цій сфері, високий рівень їх латентності обумовлюють складність їх виявлення та вимагають спеціальних механізмів їх розслідування із застосуванням фінансово-аналітичного інструментарію, заснованого на знаннях фінансового менеджменту, аналізу, бухобліку та ін. Як показує практика механізмів, спрямованих на зниження фінансових ризиків та загроз, забезпечення фінансової безпеки, виявлення негативних процесів в економіці та фінансах на основі міждисциплінарного наукового підходу, що поєднує методи юридичної, економічної та інших наук. Це дозволить створити методологічну базу для розробки приватних методик щодо виявлення та розслідування правопорушень та злочинів економічного спрямування – фінансових розслідувань.

У теорії економічної та фінансової безпеки ці питання досліджуються з позицій виявлення сучасних ризиків та загроз безпеки грошово-кредитної, податково-бюджетної систем. Структурно система економічної безпеки включає низку блоків: стратегія національної безпеки – національні інтереси України у сфері економіки – загрози у сфері економіки – індикатори економічної безпеки – їх граничні значення – організація економічної безпеки – правове забезпечення економічної безпеки. Виходячи з такого підходу необхідно виходити при розробці національної стратегії фінансової безпеки. У ній мають бути враховані нові ризики, небезпеки та загрози, пов'язані з криміналізацією фінансово-господарських відносин. З огляду на те, що частота ризиків як у країні, і у світі підвищилася, необхідне подальше дослідження їх нових параметрів.

Нинішня криза виявила нові параметри, які потрібно включати в оцінку вразливості в рамках аналізу та моніторингу фінансової стабільності, криміналізації фінансово-господарських відносин, шахрайства з фінансовою звітністю та ін. З цією метою необхідне дослідження комплексу теоретичних та прикладних проблем, пов'язаних із формуванням національної фінансової

стратегії, включаючи основні тенденції фінансової політики, загрози національним інтересам з урахуванням криміналізації фінансових відносин.

Розробка національної стратегії фінансової безпеки – складний процес, що полягає у вирішенні багатокритеріальних завдань, що вимагають участі високопрофесійних фахівців, якими вже було запропоновано позитивний та нормативний підходи до вивчення економічних процесів, агрегування, методи макроекономічного, економіко-математичного та статистичного аналізу, метод міждержавних.

Під час її розробки мають бути враховані основні характеристики стану національної безпеки України:

- рівень безробіття (частка від економічно активного населення);
- децильний коефіцієнт (співвідношення доходів 10 % найбільш і 10 % найменш забезпеченого населення);
- рівень зростання споживчих цін;
- рівень державного зовнішнього та внутрішнього боргу у відсотковому відношенні від валового внутрішнього продукту;
- рівень забезпеченості ресурсами охорони здоров'я, культури, освіти та науки процентному відношенні від валового внутрішнього продукту ін.

При цьому слід врахувати, що перелік основних характеристик стану національної безпеки може уточнюватися за результатами моніторингу стану безпеки, наприклад станом корупції, криміналізації фінансово-господарських відносин та ін. Тому вимагає уточнення перелік ризиків, загроз та небезпек фінансової безпеки. Досі залишається відкритим питання щодо розмежування цих понять. Так, категорія «ризик» та пов'язані з нею поняття «загроза», «небезпека» розглядаються з різних підходів і в законодавстві набули обмеженого застосування.

У спеціальній літературі під ризиком розуміється комплекс (система) соціальних, економічних, політичних, духовних, техногенних та екологічних процесів, що руйнівню впливають на соціальні організації та структури, трансформуючи їх елементи та порушуючи нормальне функціонування, що в

кінцевому рахунку призводить соціальні системи до занепаду і розпаду. Небезпеки характеризуються як якісно і кількістю певних параметрів та характеристик ризиків, загрози – якісно визначені характеристики та кількісно виміряні параметри ризику, а виклики – основні детермінанти загроз та загальний вектор їх спрямованості.

Фінанси, відображаючи через вартісні показники формування та використання фінансових ресурсів, дозволяють з використанням бухгалтерської лічильної системи виявляти ризики та загрози фінансовій безпеці, негативні відхилення від нормального перебігу процесів з використанням відповідного інструментарію на основі методів та прийомів фінансового менеджменту, контролю, аудиту, аналізу. Цей інструментарій дозволяє формувати інформацію, необхідну як прийняття управлінських рішень, а й виявлення загроз і небезпек (моніторингу підозрілих фінансових операцій, визначення рівня тіньової економіки, індексу корупції, що розраховується за низкою показників та інших.). При цьому інструментом реалізації контрольної функції фінансів є фінансова інформація. Вона укладена у фінансових показниках, що є у бухгалтерській, статистичній та оперативній звітності. Фінансові показники є різновидом вартісних, їх особливість – у синтетичному (комплексному) характері відображення різних сторін як господарську діяльність підприємств, організацій, установ, і діяльності органів влади. Ось чому в умовах ринку велике значення набув поряд з державним аудиторським фінансовим контролем, покликаний оцінювати достовірність фінансової інформації та вносити пропозиції щодо її коригування у напрямку адекватного відображення реальних економічних процесів.

У світлі викладеного при розробці стратегії фінансової безпеки необхідне використання знань у кожній із сфер фінансової системи, у тому числі аналітичних навичок щодо вивчення відхилень від перебігу нормальних процесів у вузькопрофесійній діяльності, оскільки існують певні закономірності формування фінансової інформації. При цьому слід

враховувати, що види економічної злочинності пов'язані з перенаправленням фінансових та товарних потоків та (або) внесенням спотворень у системи бухгалтерського, податкового чи управлінського обліку суб'єкта господарювання. Роль фінансової інформації вкрай важлива при протидії економічній злочинності при фіксації тіньового руху грошових та товарних потоків, способів внесення спотворень у систему обліку, розрахунку фінансових збитків, контролю за відповідністю витрат осіб, які заміщають державні посади.

Вироблення стратегії економічної безпеки завжди спирається на пріоритетні довгострокові цілі, національно-державні інтереси та орієнтоване на соціально-економічну модель державної політики. Стратегія забезпечення та підвищення економічної безпеки України в умовах інтеграції до світової економічної системи складається з її основних цілей:

- створення самодостатньої соціально орієнтованої економіки;
- збереження та розвиток інтелектуального та науково-технічного потенціалу;
- побудова рівноправних та взаємовигідних економічних відносин з іншими державами.

Також основними цілями та завданнями економічної безпеки є: забезпечення безперервного економічного зростання, приборкання інфляції та безробіття, формування ефективної структури економіки та розвиненого ринку цінних паперів, скорочення дефіциту бюджету та державного боргу, забезпечення соціального захисту та підвищення якості життя населення, підтримання стійкості національної валюти та т.п.

Оскільки на функціонування системи економічної безпеки мають взаємопов'язаний безпосередній чи опосередкований вплив різні чинники та умови, при розробці стратегії забезпечення економічної безпеки необхідно розглянути їхню вагу та пріоритетність для російської економіки. Система факторів включає такі фактори:

- структурні, що впливають на пропорційність та збалансованість розвитку економіки по регіонах та галузях (приплив інвестицій, їх структура, ефективна транспортна система, підтримка інноваційного розвитку);
- фінансові (стабільність банківської системи та фондового ринку, умови надання кредитів, дисципліна взаєморозрахунків підприємств та податкових платежів);
- правові (наявність правової бази);
- фактори, що характеризують умови виробництва та реалізації продукції та виробничого обслуговування (ціни, умови зберігання та доставки товарів);
- природні (ступінь забезпеченості країни власними природними ресурсами, умови їх видобутку, транспортування);
- соціально-економічні (оплата праці, умови праці, рівень освіти);
- науково-технічного розвитку (рівень розвитку високих технологій, рівень модернізації виробництва, захист прав інтелектуальної власності); - організаційно-управлінські (організація виробництва, методи економічного та правового регулювання);
- техногенні (технічний стан основних виробничих фондів, наявність техногенних загроз, рівень техногенного ризику, наявність систем контролю за станом техносфери);
- фактори використання трудових ресурсів (структура використання робочої сили в рамках народного господарства, рівень безробіття, рівень кваліфікації робочої сили).

Зовнішні чинники пов'язані із залученням ресурсів ззовні, необхідні для стабільного розвитку, що особливо актуально для України в умовах обмежених можливостей для самостійного розвитку, зумовлених безпрецедентним руйнуванням основ економічного потенціалу.

До зовнішніх факторів економічної безпеки належать:

- розвиток національної структури зовнішньоекономічних зв'язків;
- участь країни у міжнародних економічних організаціях;
- фактори, що визначають привабливість економіки країни для іноземних інвестицій;
- фактори "прозорості" у зовнішньоекономічних операціях;
- імідж країни.

Взаємозв'язок та взаємодія зовнішніх і внутрішніх факторів забезпечують функціонування цілісної системи національної економіки України на всіх рівнях та у всіх сферах. Зміни у характері чи темпах розвитку одного чи кількох чинників зумовлюють зміни у розвитку інших чинників та стану системи національної економічної безпеки загалом. Таким чином, навіть короткий аналіз сутності та змісту економічної безпеки з точки зору забезпечення стійкості та безпеки національної економіки показує, що ця проблема має важливу теоретичну та практичну значущість і є основою формування стратегії забезпечення економічної безпеки.

На сьогоднішній день затверджено Стратегію економічної безпеки України до 2025 року. Тут виділено пріоритети у баченні небезпек та загроз національній безпеці та, відповідно, визначено основні сегменти забезпечення безпеки. Вони побудовані так:

1. Національна оборона.
2. Державна та громадська безпека.
3. Підвищення якості життя російських громадян.
4. Економічне зростання.
5. Наука, технології та освіта.
6. Охорона здоров'я.
7. Культура.
8. Екологія живих систем та раціональне природокористування.
9. Стратегічна стабільність та рівноправне стратегічне партнерство.

Для досягнення своєї національної безпеки України має намір зосередити свої зусилля та ресурси на підвищенні якості життя громадян з

допомогою гарантування особистої безпеки громадян, і навіть високих стандартів їх життєзабезпечення. Стратегічними цілями забезпечення національної безпеки у сфері підвищення якості життя українських громадян є розвиток людського потенціалу, задоволення матеріальних, соціальних та духовних потреб громадян, зниження рівня соціальної та майнової нерівності населення насамперед за рахунок зростання його доходів. Стратегія має запобігти кризовим явищам у ресурсно-сировинній, виробничій, науково-технологічній фінансовій та інноваційній сферах, а також стимулювати інвестиційний розвиток та розвиток людського потенціалу. Метою створення стратегії є підвищення стійкості економіки та забезпечення економічного зростання. Крім того, вона передбачає вдосконалення заходів у відповідь у разі санкцій. Крім того, стратегія враховує необхідність збалансованого розвитку українських регіонів та використання конкурентних переваг експортно-орієнтованих секторів економіки.

Підсумком реалізації цієї стратегії мають стати забезпечення економічного суверенітету України та стійкості національної економіки до зовнішніх і внутрішніх викликів і загроз, зміцнення суспільно-політичної стабільності, динамічний соціально-економічний розвиток, підвищення рівня та поліпшення якості життя населення. Також результатом застосування стратегії має стати стійка бюджетна політика, розвиток інноваційного підприємництва, реформа соціальної політики, системи освіти та охорони здоров'я, податкова реформа та комплексний просторовий розвиток. Серед заходів для досягнення цілей стратегії можна відзначити покращення інвестиційного клімату, деофшоризацію економіки, вдосконалення механізму заходів у відповідь у разі застосування санкцій, оптимізацію податкового навантаження на бізнес, підвищення ефективності бюджетних витрат, подолання залежності від імпорتنих поставок складного обладнання та запобігання рейдерським захопленням.

Стратегія визначає курс довгострокового розвитку, незалежний від широкого поля прогнозів довгострокової зміни зовнішніх і внутрішніх умов.

Стратегія виходить не з адаптації країни до існуючих умов, а з цільової моделі її перспективного розвитку, що спирається на сталу (інваріантну) систему поетапних цільових індикаторів розвитку. Стратегія є офіційно визнаною системою політико-організаційних заходів, що розкривають механізм практичної реалізації теоретичних положень, вже закріплених на концептуальному рівні. Стратегія розрахована на середньострокову перспективу і має більш гнучкий характер, щоб мати можливість своєчасно та адекватно реагувати на зміну обстановки, зокрема, на появу нових загроз (хоча в багатьох державах не робиться суттєвої різниці між концепцією та стратегією).

Слід розпочати необхідні реформи в проблемних сферах, наприклад, почати працювати над диверсифікацією економіки. На розвиток економіки України впливатиме реалізація стратегії економічної безпеки України, куди мають входити:

1. Основні положення формування та підтримки функціонування системи гарантування економічної безпеки.
2. Характеристика внутрішніх та зовнішніх загроз економічній безпеці та моніторинг факторів, що підривають стійкість соціально-економічної системи та держави.
3. Критерії та індикатори економічної безпеки.
4. Характеристика національних економічних інтересів.
5. Заходи та механізми державної політики щодо забезпечення економічної безпеки на національному, регіональному та глобальному рівнях.

З метою формування стратегії слід знайти критерії, у виконанні яких можна уникнути чи знизити існуючі нині фінансовій безпеці загрози. Оптимальний рівень фінансової безпеки досягається за умови, що весь комплекс показників фінансової безпеки перебуває в рамках допустимих меж своїх порогових значень. Наприклад, зниження темпу інфляції не повинно призводити до підвищення рівня безробіття понад допустиму межу, а

зниження дефіциту бюджету до порогового значення – повного заморожування капіталовкладень та падіння виробництва тощо, компенсацій та запобігання збиткам.

Експертні прогнози витрат, необхідних для відшкодування збитків, спричинених тими чи іншими критичними ситуаціями, дають можливість оцінити та своєчасно сформувати ресурси суспільства, орієнтовані на відновлення та набуття стабільності та стійкості соціально-економічного розвитку, а також на запобігання наслідкам дестабілізації.

Даний підхід особливо актуальний для забезпечення економічної безпеки України, економіка якої сильно постраждала від глобальної фінансової кризи. З цією метою стратегія економічної безпеки передбачає для нашої системи економічного аналізу такі показники, як компенсаційні ресурси (потенціал прямих компенсацій) та загальний компенсаційний потенціал, насамперед як потенціал відшкодування збитків.

При цьому компенсаційні ресурси, як і компенсаційний потенціал загалом, можуть бути охарактеризовані низкою кількісних та якісних показників, які створюють (за своєю адекватністю тим чи іншим критичним ситуаціям) важливі граничні значення для оцінки ступеня фінансової безпеки держави. Підсумовуючи аналіз показників фінансової безпеки, факторів та критеріїв, що її визначають, слід зазначити, що стратегія фінансової безпеки повинна визначати такі основні пріоритети економічної політики держави:

1. Пріоритетним національним економічним інтересом України має стати її енергетична незалежність, якої можна досягти шляхом створення альтернативної нинішньої моделі енергетичної безпеки.

2. Пріоритет національних економічних інтересів у фінансовій, банківській та грошовій сферах. Він передбачає посилення державної підтримки банківського сектору, виходячи виключно з національних економічних інтересів, а також подальшого покращення ділового клімату, інституційної, фінансової інфраструктури, яка підтримує приватні інвестиції.

3. Розвиток вітчизняного підприємства, національного малого та середнього бізнесу, приватної власності. Фіскальна політика України має бути переорієнтована на значні державні капіталовкладення за збереження фінансової дисципліни шляхом використання макроекономічного механізму, сприяє росту. Крім того, України має посилити заходи, спрямовані на реалізацію середньострокового бюджетування та покращення якості послуг у державному секторі.

Формування стратегії безпеки нації у сфері економіки має здійснюватись кожні два чи три роки з урахуванням попереднього досвіду. Робочим інструментом для формування стратегії може бути включення до неї раціонального переліку індикаторів та його допустимих величин.

3.2. Шляхи підвищення фінансової безпеки України

Високий рівень фінансової небезпеки для країни створюють не тільки значні відхилення за величиною параметрів функціонування фінансової системи від розрахункових, нормативних значень у вигляді локальних «сплесків». З досвіду відомо, наприклад, що навіть великі сплески або провали валютних курсів, курсів цінних паперів вдається гасити, якщо вони не набувають затяжного характеру. У той самий час дуже тривале дію менш великих за величиною загроз здатне підірвати безпеку у зв'язку з дією ефекту «накопичення».

У кризові та посткризові 2008-2010 рр. найбільшу фінансову небезпеку для України становили такі небезпеки:

- зростання корпоративного зовнішнього боргу;
- розрахунки з внутрішнього боргу;
- недостатність коштів центральних, регіональних та місцевих бюджетів для виконання прийнятих державних зобов'язань;
- низький рівень інвестування виробництва, інновацій, інфраструктури;

- нестабільність цін.

На сьогоднішній день можна виділити дві основні групи загроз: внутрішні та зовнішні.

Внутрішні загрози:

- затяжний характер економічної кризи, уповільнений вихід із неї, наявність передумов для подальших сплесків у розвитку кризи;
- скорочення ресурсів у фінансово-кредитній сфері для виходу з економічної кризи та успішного проведення подальших реформ;
- низький рівень соціальної орієнтованості економіки, падіння платоспроможності населення;
- криміналізація економічних відносин, зростання економічної злочинності, корупції;

Зовнішні небезпеки:

- втрата зовнішньоекономічних позицій України, внаслідок витіснення іноземними конкурентами із зарубіжних ринків;
- нерівноправна участь України у міжнародних структурах кредитно-фінансового регулювання;
- підвищення зовнішньої фінансової заборгованості України та, як наслідок, посилення її залежності від іноземних кредитів;
- висока валютизація банківської системи;
- залежність курсу національної валюти від цін на енергоносії і т.д.

Враховуючи багатоаспектність категорії фінансової безпеки, складність взаємозв'язків та взаємозалежності різних її елементів, не можна миттєво визначити всі критичні точки і тим більше – запропонувати однозначний рецепт їхньої ліквідації.

Можливості системи фінансової безпеки залежать від принципів її побудови, взаємодії елементів, засобів і способів, що застосовуються.

До таких принципів відносяться:

- необхідність розробки та прийняття державної стратегії забезпечення фінансової безпеки у складі відповідних концепцій та програм;
- визначення пріоритетів та основних напрямів державної політики у сфері фінансової безпеки;
- наявність сукупності основних критеріїв фінансово-кредитної сфери з точки зору дотримання її безпеки;
- необхідність визначення порогових значень індикаторів економічної безпеки та їх порівняння із поточним станом;
- необхідність структурного формування та правового оформлення системи фінансової безпеки;
- постійний моніторинг основних індикаторів безпеки фінансово-кредитної сфери.

Водночас така позиція, по-перше, ототожнює категорії «фінансова безпека» та «безпека фінансово-кредитної сфери», тоді як друга є лише складовою першою. По-друге, наведений перелік саме до принципів організації фінансової безпеки як основних, вихідних положень будь-якої теорії, основних правил діяльності можна зарахувати досить умовно.

На наш погляд, система забезпечення та підвищення фінансової безпеки має базуватись на принципах:

- легальність (законність) (уся діяльність, пов'язана з фінансовою безпекою, має здійснюватися лише на існуючій правовій основі, у правовому полі та порядку, встановленому правовими нормами);
- раціональність (всі елементи системи повинні базуватися на певній теоретико-методологічній основі);
- керованість (структурна ієрархія визначається самою системою, складність і важливість завдань залежать від системи фінансового захисту, необхідність безумовного та постійного контролю за її виконанням);
- справедливість і рівність;

- різноманітність (з урахуванням усіх аспектів прозорості фінансової безпеки);
- комплексність (жоден елемент фінансової безпеки не може повністю компенсувати відсутність іншого);
- забезпечення балансу бюджетних інтересів на макро- та мікрорівнях;
- взаємна відповідальність за всі питання фінансової безпеки на всіх рівнях;

При цьому слід мати на увазі, що поєднання складових системи не є статичним: роль складових системи фінансового захисту змінюється залежно від ситуації, що зумовлює необхідність постійного оновлення.

З наведених вище причин можна зробити висновок, що концепція фінансової безпеки є настільки ж широкою, як і фактичне визначення фінансів, наприклад, централізовані та децентралізовані активи, система економічних відносин, що виникають при створенні та використанні активів. Крім того, фінансова безпека є дуже складною, багаторівневою системою, що складається з кількох підсистем, кожна з яких має свою структуру та логіку розвитку. Підвищення рівня фінансової безпеки держави може бути досягнуто лише внаслідок взаємодоповнюючого використання комплексу фінансових, соціальних, загальнополітичних заходів.

Також сформовано такі пріоритети державної політики у сфері забезпечення фінансової безпеки України[14]:

1. Забезпечення довгострокової збалансованості та стійкості бюджетної системи шляхом:

- Підвищення надійності економічних прогнозів та консервативності передумов, покладених в основу бюджетного планування;

- неприпустимість ув'язування під час виконання бюджетів обсягів витраток бюджетів з певними доходними джерелами;

- планування бюджетних асигнувань, виходячи з необхідності безумовного виконання діючих видаткових зобов'язань;

- проведення систематичного аналізу та оцінки ризиків для бюджетної системи України;

- створення та підтримання необхідних фінансових резервів.

2. Створення умов для підвищення ефективності діяльності публічно-правових утворень щодо виконання державних (муніципальних) функцій та забезпечення потреб громадян та суспільства в державних (муніципальних) послугах, збільшення їх доступності та якості, що реалізується шляхом:

- чіткого та стабільного розмежування повноважень та сфер відповідальності публічно-правових утворень

- координації стратегічного та бюджетного планування;

- формування державних програм, виходячи з чітко визначених довгострокових цілей соціально-економічного розвитку, індикаторів їх досягнення та довгострокових бюджетних обмежень, що діють;

- розвитку нових форм надання та фінансового забезпечення державних (муніципальних) послуг;

- підвищення прозорості бюджетної системи, розширення доступу до інформації про фінансову діяльність органів влади, державних (муніципальних) установ, результати використання бюджетних коштів, державного (муніципального) майна тощо.

3. Створення умов підвищення якості фінансового менеджменту основних адміністраторів бюджетних коштів, державних та муніципальних установ з допомогою:

- Розвитку методології фінансового менеджменту в секторі державного та муніципального управління, а також критеріїв оцінки (моніторингу) його якості;

- нормативного правового та методичного забезпечення розвитку внутрішнього контролю у секторі державного та муніципального управління тощо.

4. Розвиток системи державного (муніципального) фінансового контролю шляхом:

- приведення системи державного (муніципального) фінансового контролю у відповідність до міжнародних принципів та стандартів;
- Розмежування повноважень органів державного (муніципального) зовнішнього та внутрішнього фінансового контролю;
- переорієнтації державного (муніципального) фінансового контролю на контроль за дотриманням учасниками бюджетного процесу та їх посадовими особами вимог бюджетного законодавства;
- Посилення контролю за ефективністю використання бюджетних коштів, державного (муніципального) майна, достовірністю звітності про результати реалізації державних та відомчих цільових програм, виконання державних (муніципальних) завдань;

5. Створення ефективної системи валютного регулювання та валютного контролю. Система валютного регулювання та валютного контролю, будучи складовою загальної системи фінансово-правового регулювання, спрямована на збереження та підвищення стійкості функціонування економіки, забезпечення фінансової та економічної стабільності та безпеки країни.

Від результативності системи валютного регулювання та валютного контролю залежить рівень розвитку економіки країни, стійкості національної валюти, стабільності фінансово-кредитної системи, стану фінансового ринку та інвестиційного клімату у країні.

6. Створення ефективної системи зовнішнього контролю за якістю роботи аудиторських організацій, які проводять обов'язковий аудит бухгалтерської (фінансової) звітності організацій.

7. Забезпечення ефективності функціонування податкової системи.

Податкова політика в найближчі роки має бути спрямована, з одного боку, на протидію негативним ефектам світової економічної кризи, а з іншого боку, на створення умов відновлення позитивних темпів економічного зростання. У цьому найважливішим чинником забезпечення ефективності функціонування податкової системи буде необхідність підтримки

збалансованості бюджетної системи та стимулювання інноваційної активності.

8. Ефективне управління державним боргом України та державними фінансовими активами України, спрямоване на збереження досягнутого в останні роки високого ступеня боргової стійкості та підтримання високого рівня кредитних рейтингів України інвестиційної категорії.

9. Розвиток інформаційної системи управління державними фінансами з урахуванням нових вимог до складу та якості інформації про фінансову діяльність публічно-правових утворень, а також до відкритості інформації про результати їхньої діяльності.

З метою задоволення зазначених вимог, а також підвищення якості управління державними (муніципальними) фінансами необхідно створення та розвиток єдиної системи «Електронний бюджет», яка забезпечить прозорість та підзвітність діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування та створить передумови до формування механізмів громадського контролю за ефективністю та результативністю діяльності публічно-правових утворень.

10. Забезпечення ефективної міжнародної фінансово-економічної співпраці шляхом:

- участі України у міжнародних заходах, ініціативах та форумах;
- Розширення взаємодії з міжнародними фінансовими організаціями;
- формування стратегії та забезпечення системного підходу до реалізації політики у сфері сприяння міжнародному розвитку.

11. Формування та ведення загальнодоступних інформаційних ресурсів.

Необхідне подальше підвищення публічності інформації про управління державними фінансами, стан та тенденції динаміки бюджетної системи України, використання бюджетних коштів, у тому числі при здійсненні державних та муніципальних закупівель, результатах діяльності органів влади, державних та муніципальних утворень.

Висновки до розділу 3

Головними стратегічними ризиками та загрозами національній безпеці в економічній сфері на довгострокову перспективу є:

- збереження експортно-сировинної моделі розвитку національної економіки;
- зниження конкурентоспроможності та висока залежність її найважливіших сфер від зовнішньоекономічної кон'юнктури;
- втрата контролю над національними ресурсами, погіршення стану сировинної бази промисловості та енергетики;
- нерівномірний розвиток регіонів та прогресуюча трудонедостатність;
- низька стійкість та захищеність національної фінансової системи;
- збереження умов для корупції та криміналізації господарсько-фінансових відносин, а також незаконної міграції».

Особливої уваги вимагають низька стійкість та захищеність національної фінансової системи. Стрижнева ланка фінансової безпеки, від якої залежить стійкість фінансової системи країни, – це насамперед бюджетно-податкова сфера, яка є основою функціонування будь-якої держави. Саме тому показники функціонування бюджету стоять у одному ряду з основними макроекономічними показниками, що характеризують рівень соціально-економічного розвитку країни. Таким чином, одна з найважливіших сторін проблеми економічної безпеки держави – стан її фінансової системи (державного бюджету та інших інститутів), здатність цієї системи забезпечувати державу фінансовими коштами, достатніми для виконання її внутрішніх та зовнішніх функцій.

Стратегія забезпечення та підвищення економічної безпеки України в умовах інтеграції до світової економічної системи складається з її основних цілей:

- створення самодостатньої соціально орієнтованої економіки;

- збереження та розвиток інтелектуального та науково-технічного потенціалу;
- побудова рівноправних та взаємовигідних економічних відносин з іншими державами.

Також основними цілями та завданнями економічної безпеки є: забезпечення безперервного економічного зростання, приборкання інфляції та безробіття, формування ефективної структури економіки та розвинутого ринку цінних паперів, скорочення дефіциту бюджету та державного боргу, забезпечення соціального захисту та підвищення якості життя населення, підтримання стійкості національної валюти та т.п.

На розвиток економіки України впливатиме реалізація стратегії економічної безпеки України, куди мають входити:

1. Основні положення формування та підтримки функціонування системи гарантування економічної безпеки.
2. Характеристика внутрішніх та зовнішніх загроз економічній безпеці та моніторинг факторів, що підривають стійкість соціально-економічної системи та держави.
3. Критерії та індикатори економічної безпеки.
4. Характеристика національних економічних інтересів.
5. Заходи та механізми державної політики щодо забезпечення економічної безпеки на національному, регіональному та глобальному рівнях.

Також сформовано такі пріоритети державної політики у сфері забезпечення фінансової безпеки України:

1. Забезпечення довгострокової збалансованості та стійкості бюджетної системи.
2. Створення умов для підвищення ефективності діяльності публічно-правових утворень щодо виконання державних (муніципальних) функцій та забезпечення потреб громадян та суспільства в державних (муніципальних) послугах, збільшення їх доступності та якості.

3. Створення умов підвищення якості фінансового менеджменту основних адміністраторів бюджетних коштів, державних та муніципальних установ.

4. Розвиток системи державного (муніципального) фінансового контролю.

5. Створення ефективної системи валютного регулювання та валютного контролю. Система валютного регулювання та валютного контролю, будучи складовою загальної системи фінансово-правового регулювання, спрямована на збереження та підвищення стійкості функціонування економіки, забезпечення фінансової та економічної стабільності та безпеки країни.

6. Створення ефективної системи зовнішнього контролю за якістю роботи аудиторських організацій, які проводять обов'язковий аудит бухгалтерської (фінансової) звітності організацій.

7. Забезпечення ефективності функціонування податкової системи.

8. Ефективне управління державним боргом України та державними фінансовими активами України, спрямоване на збереження досягнутого в останні роки високого ступеня боргової стійкості та підтримання високого рівня кредитних рейтингів України інвестиційної категорії.

9. Розвиток інформаційної системи управління державними фінансами з урахуванням нових вимог до складу та якості інформації про фінансову діяльність публічно-правових утворень, а також до відкритості інформації про результати їхньої діяльності.

11. Формування та ведення загальнодоступних інформаційних ресурсів

10. Забезпечення ефективної міжнародної фінансово-економічної співпраці шляхом.

ВИСНОВКИ

Фінансова безпека є ґрунтовною складовою економічної безпеки держави, оскільки на фінансах базується будь-яка економіка, фінанси – кров економічної системи держави. Фінансова безпека передбачає такий стан економічної системи, при якому досягається збалансованість і стійкість до негативного впливу будь-яких загроз, здатність забезпечувати стійкий і ефективний розвиток, ґрунтуючись на власних фінансово-економічних інтересах. Суть фінансової безпеки полягає в тому, щоб не руйнувалися міжсистемні зв'язки у фінансовій сфері, а кожна з підсистем економіки існувала і розвивалася з урахуванням ефективності інших. Сприяти цьому, а відповідно і забезпечувати, повинні відповідні державні органи, які підтримують економіку і відповідно фінансову безпеку через систему правових, організаційних, політичних та інших заходів.

Фінансова безпека – надзвичайно складна багаторівнева система, утворена низкою підсистем, що мають певну структуру та закономірності розвитку.

Фінансова безпека держави включає: бюджетну безпеку, податкову безпеку, безпеку кредитно-банківської системи, безпеку фінансово-грошового обігу, інвестиційну безпеку, інфляційно-цінову безпеку, безпеку страхового та фондового ринку, валютну безпеку.

Створення ефективного механізму забезпечення фінансової безпеки є складним завданням. Це викликано тим, що забезпечення безпеки у межах окремих структурних елементів по-різному. Так, функціонування структурних елементів фінансової безпеки регламентується діяльністю різних органів, чиї функції різняться залежно від системи та покладених на них повноважень. Однак, незважаючи на це, забезпечення фінансової безпеки держави має базуватися на дотриманні загальних принципів

В умовах кризових явищ основними проблемами фінансової безпеки є сильна залежність від західних країн, а також нездатність національної

фінансової системи своєчасно реагувати на загрози, що суттєво уповільнює економічне зростання України.

Для вирішення цих проблем вивчення досвіду та принципів забезпечення фінансової безпеки в економічно розвинених країнах має велике практичне значення.

Останнім часом спостерігається стійка тенденція до централізації управління фінансовими системами у всіх розвинених країнах, яка не залежить від державного устрою, що відбивається у появі великої кількості фінансових інструментів, що застосовуються для впливу на фінансовий стан країни.

Для підвищення рівня фінансової безпеки України необхідно створення таких фінансових інститутів, за допомогою реалізації завдань яких до мінімуму знижується можливість переадресації потоків грошових коштів у тіньові сектори економіки, а також унеможливується зловживання ресурсами.

Проведений аналіз показав, що не всі методики оцінки безпеки можуть бути застосовні щодо оцінки фінансової безпеки держави. Як правило, наведені вище методики використовуються для оцінки економічної безпеки, а фінансова частина питання розглядається дуже стисло. У зв'язку з цим виникає необхідність розробки методики оцінки фінансової безпеки держави, у межах якої фінансова безпека виступала б як самостійний компонент національної безпеки держави.

До найефективнішого методу стратегічного аналізу належить SWOT-аналіз. Методика оцінки фінансової безпеки держави з використанням SWOT-аналізу спрямована на дослідження особливостей сильних та слабких сторін фінансової системи, а також вивчення різних факторів, що мають негативний чи позитивний вплив. Слід зазначити, що з оцінці даним методом присутній суб'єктивізм, як і за бальної системи оцінки.

Найбільш повну оцінку рівня фінансової безпеки можна отримати лише під час проведення комплексної оцінки. Комплексна оцінка є

поєднанням кількох методів оцінки, за результатами яких робиться відповідний висновок про рівень фінансової безпеки країни. Слід зазначити, що саме комплексний підхід здатний врахувати різні аспекти та фактори фінансової системи, що дає можливість отримати найбільш точну оцінку. У цьому дослідженні нами було розроблено методику комплексної оцінки фінансової безпеки держави.

Таким чином, проведення оцінки фінансової безпеки держави дає можливість виявляти та впливати на загрози у фінансовій сфері. Однак оцінка рівня фінансової безпеки країни базується на певній методиці з використанням різних індикаторів, інструментів та методів, які на сьогоднішній день не регламентуються на державному рівні. У зв'язку з цим виникає необхідність розробити таку систему індикаторів та критеріїв, яка змогла б своєчасно сигналізувати про наявність загроз у тій чи іншій системі, а регіональним органам влади надати можливість доповнювати систему специфічними індикаторами, що відповідають особливостям функціонування регіону. Тільки комплексна, всебічна та своєчасна оцінка фінансової безпеки країни здатна сприятливо вплинути на фінансово-економічну ситуацію в країні, що дозволить на належному рівні реалізовувати національні інтереси держави.

Оцінки зростання ВВП у 2020 та 2021 роках становили 3% та 3,1% за умови відсутності нових внутрішніх та/або зовнішніх фіскальних обмежень. Однак ці очікування можуть не виправдатися через макроекономічну невизначеність, торговельні суперечки, умови грошових потоків і різкі зміни, пов'язані з пандемією Covid-19.

Якщо подивитися на структуру останніх операційних доходів, то чітко видно зміни в структурі української економіки. Якщо у 2013 році експорт промислової продукції становив 41,1 відсотка доходів поточної діяльності, то у 2018 році цей показник впав до 31,4 відсотка. Частка продовольства, виробленого на Заході, особливо зерна, зросла з 18,9% до 25,1% поточного операційного доходу. Частка доходів від туризму знизилася з 5,6% до 2,0% у

2018 році. Частка інформаційно-комунікаційних послуг також зросла з 2,8% у 2014 році до 4,7% у 2018 році. У транспортному секторі вона дещо знизилася з 9,3% до 8,0%.

Зростання та структура державного боргу негативно впливає на фінансову безпеку України. З іншого боку, майже всі країни залучають іноземні джерела кредитування і мають зовнішній борг. У багатьох країнах створена система боргової економіки, за якої систематично усуваються втрати національного багатства через відсутність внутрішніх інвестицій, неповернення боргів, залучення іноземних інвестицій.

За даними Національного банку України, у 2020 році буде виплачено \$15,87 млрд., з яких понад \$12 млрд. — основна сума кредитів і \$3,78 млрд. — дивіденди. У світлі адміністративних проблем, від яких страждає національна економіка, виплачувати такий великий державний борг є нерозумним. Це дуже негативно впливає на рівень фінансової безпеки країни та посилює її залежність від міжнародних фінансових інституцій.

Конфлікт України на сході України та напружені відносини з Росією продовжують завдавати шкоди економіці, яка залишається слабкою та залежить від міжнародної фінансової допомоги. Однак реформи були здійснені у сферах захисту споживання домогосподарств, гармонізації державних фінансів та підвищення ефективності бюджетної, фіскальної та монетарної політики.

Головними стратегічними ризиками та загрозами національній безпеці в економічній сфері на довгострокову перспективу є:

- збереження експортно-сировинної моделі розвитку національної економіки;
- зниження конкурентоспроможності та висока залежність її найважливіших сфер від зовнішньоекономічної кон'юнктури;
- втрата контролю над національними ресурсами, погіршення стану сировинної бази промисловості та енергетики;

- нерівномірний розвиток регіонів та прогресуюча трудонедостатність;
- низька стійкість та захищеність національної фінансової системи;
- збереження умов для корупції та криміналізації господарсько-фінансових відносин, а також незаконної міграції».

Особливої уваги вимагають низька стійкість та захищеність національної фінансової системи. Стрижнева ланка фінансової безпеки, від якої залежить стійкість фінансової системи країни, – це насамперед бюджетно-податкова сфера, яка є основою функціонування будь-якої держави. Саме тому показники функціонування бюджету стоять у одному ряду з основними макроекономічними показниками, що характеризують рівень соціально-економічного розвитку країни. Таким чином, одна з найважливіших сторін проблеми економічної безпеки держави – стан її фінансової системи (державного бюджету та інших інститутів), здатність цієї системи забезпечувати державу фінансовими коштами, достатніми для виконання її внутрішніх та зовнішніх функцій.

Стратегія забезпечення та підвищення економічної безпеки України в умовах інтеграції до світової економічної системи складається з її основних цілей:

- створення самодостатньої соціально орієнтованої економіки;
- збереження та розвиток інтелектуального та науково-технічного потенціалу;
- побудова рівноправних та взаємовигідних економічних відносин з іншими державами.

Також основними цілями та завданнями економічної безпеки є: забезпечення безперервного економічного зростання, приборкання інфляції та безробіття, формування ефективної структури економіки та розвинутого ринку цінних паперів, скорочення дефіциту бюджету та державного боргу, забезпечення соціального захисту та підвищення якості життя населення, підтримання стійкості національної валюти та т.п.

На розвиток економіки України впливатиме реалізація стратегії економічної безпеки України, куди мають входити:

1. Основні положення формування та підтримки функціонування системи гарантування економічної безпеки.
2. Характеристика внутрішніх та зовнішніх загроз економічній безпеці та моніторинг факторів, що підривають стійкість соціально-економічної системи та держави.
3. Критерії та індикатори економічної безпеки.
4. Характеристика національних економічних інтересів.
5. Заходи та механізми державної політики щодо забезпечення економічної безпеки на національному, регіональному та глобальному рівнях.

Також сформовано такі пріоритети державної політики у сфері забезпечення фінансової безпеки України:

1. Забезпечення довгострокової збалансованості та стійкості бюджетної системи.
2. Створення умов для підвищення ефективності діяльності публічно-правових утворень щодо виконання державних (муніципальних) функцій та забезпечення потреб громадян та суспільства в державних (муніципальних) послугах, збільшення їх доступності та якості.
3. Створення умов підвищення якості фінансового менеджменту основних адміністраторів бюджетних коштів, державних та муніципальних установ.
4. Розвиток системи державного (муніципального) фінансового контролю.
5. Створення ефективної системи валютного регулювання та валютного контролю. Система валютного регулювання та валютного контролю, будучи складовою загальної системи фінансово-правового регулювання, спрямована на збереження та підвищення стійкості функціонування економіки, забезпечення фінансової та економічної стабільності та безпеки країни.

6. Створення ефективної системи зовнішнього контролю за якістю роботи аудиторських організацій, які проводять обов'язковий аудит бухгалтерської (фінансової) звітності організацій.

7. Забезпечення ефективності функціонування податкової системи.

8. Ефективне управління державним боргом України та державними фінансовими активами України, спрямоване на збереження досягнутого в останні роки високого ступеня боргової стійкості та підтримання високого рівня кредитних рейтингів України інвестиційної категорії.

9. Розвиток інформаційної системи управління державними фінансами з урахуванням нових вимог до складу та якості інформації про фінансову діяльність публічно-правових утворень, а також до відкритості інформації про результати їхньої діяльності.

11. Формування та ведення загальнодоступних інформаційних ресурсів

10. Забезпечення ефективної міжнародної фінансово-економічної співпраці шляхом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Барановський О. І. Загрози фінансовій безпеці фондового ринку. *Фінанси України*. 2016. № 3. С. 15–33. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fu_2016_3_4
2. Барановський О. І. Індикатори фінансової безпеки фондового ринку. *Фінанси України*. 2016. № 5. С. 57–81. URL: <http://dspace.ubs.edu.ua/jspui/handle/123456789/747>
3. Барановський О. І. Сутність і чинники фінансової безпеки фондового ринку. *Фінанси України*. 2016. № 1. С. 20–38. URL: <http://dspace.ubs.edu.ua/jspui/handle/123456789/749>
4. Барановський О. І. *Фінансова безпека : [монографія] / Олександр Іванович Барановський*. - К. : Фенікс, 1999. – 338 с.
5. Богацька Н. Валютні відносини України та МВФ. Інфраструктура ринку: електронний наук.-практ. журнал. 2018. Вип. 18. С. 17–11. URL: http://www.market-infr.od.ua/journals/2018/18_2018_ukr/4.pdf
6. Висоцька І. Б., Горалько О. В. Роль грошово-кредитної політики у забезпеченні фінансової стабільності України. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія економічна*. Львів, 2015. Вип. 2. С. 3–12.
7. Вітлінський В.В. Ризикологія в зовнішньоекономічній діяльності: навч. посіб. / В.В. Вітлінський, Л.Л. Маханець. – К.: КНЕУ, 2008. – С. 84.
8. Горячева К.С. Фінансова безпека підприємства. Сутність та місце в системі економічної безпеки / К.С. Горячева // *Економіст*. – 2003. – № 8. – С. 65-67.
9. Гудзувата О. О. Механізми реалізації грошово-кредитної політики в системі зміцнення фінансової безпеки України : дис. на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук: 21.04.01. К., 2019. 421 с. URL: http://old2.niss.gov.ua/public/File/aspirantura/Gudzovata_Dyser_2.pdf

10. Динамика ВВП України за період 1998-2011 гг. в фактичних цінах.
- Офіційний сайт державного комітету статистики України
[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
11. Економічна безпека : [навч. посіб.] / за ред. З. С. Варналія. – К. :
Знання, 2009. – 647 с.
12. Економічна безпека: навч. посіб. / за ред. З.С. Варналія. – К: Знання,
2009. – 647 с.
13. Єрмошенко М. М. Фінансова безпека / М. М. Єрмошенко // Віче. –
1998. - №11. – С. 61 – 73.
14. Іванова А. М. Боргова безпека як індикатор оцінки фіскальної
консолідації. Науковий вісник Ужгородського національного
університету. 2018. Вип. 20. Ч. 1. С. 167–171.
15. Калантай А. М. Роль і місце фінансової безпеки в контексті
національних інтересів / А. М. Калантай // Збірник наукових праць
Національного університету державної податкової служби України. –
2012. - №1. – С. 143 – 153.
16. Калач Г. Фінансова безпека держави в умовах глобалізації / Г. Калач //
Науковий вісник Національної академії державної податкової служби
України. – 2004. – Вип. 4(26). – С. 115 – 120.
17. Коваленко В. В. Вплив грошово-кредитного сегменту національної
економіки на рівень монетизації. Приазовський економічний вісник.
2018. № 6 (11). С. 432–438. URL: <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/handle/123456789/8483>
18. Конституція України, Закон №254 к/96 – ВР від 28.06.1996 року
[Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=254%EА%2F96-%E2%F0>.
19. Користін О. Є., Клочко В. М. Криміналізація порушень, пов'язаних з
професійною діяльністю на фондовому ринку. Митна справа. 2014. №
1(2.1). С. 163–169. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ms_2014_1_%282.1_%29__29

- 20.Котіна Г., Степура М., Кондро П. Боргова безпека України: оцінка, ризику та перспективи. Схід. 2017. № 3 (149). С. 10–15. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Skhid_2017_3_3
- 21.Кравченко А. С. Стан та перспективи розвитку біржового фінансового ринку. Вісник Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету. 2017. № 4. С. 103–109. URL: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/>
- 22.Кравчук Н. Я. Фінансова безпека держави: реальність і доцільність в умовах глобалізації / Н. Я. Кравчук // Вісник Тернопільської академії народного господарства. – 2000. – Вип. 9. – С. 121 – 126.
- 23.Кравчук Н. Я., Колісник О. Я., Мелих О. Ю. Фінансова безпека : навч.-метод. посібник. Тернопіль : Вектор, 2010. 277 с. URL: <http://dspace.tneu.edu.ua/jspui/bitstream>
- 24.Кравчук О. Історія формування боргової залежності України. URL: [https:// commons.com.ua/ru/formuvannya-zalezhnosti](https://commons.com.ua/ru/formuvannya-zalezhnosti)
- 25.Лагутін В. Д., Журба О. М. Фінансово-інвестиційні ефекти валютної лібералізації в Україні. Наукові праці НДФІ. 2018. Вип. 2. С. 53–56. URL: [http:// nbuv.gov.ua/UJRN/Npndfi_2018_2_13](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npndfi_2018_2_13)
- 26.Мендрул О. Г., Шевчук І. А. Ринок цінних паперів: навч. посібник. К. : КНЕУ, 1998. 152 с. 7. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг : Закон України від 12.07. 2001 р. № 2664-III. Відомості Верховної Ради України. 2002. № 1. Ст. 1.
- 27.Меренкова Л. О. Боргова безпека України : теоретичні засади, стан, перспективи. Економіка і суспільство. 2018. Вип. 15. С. 704–712.
- 28.Методика розрахунку рівня економічної безпеки України. Затверджено наказом Міністерства економіки України від 2 березня 2007 року №60 [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.me.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=97980&cat_id=387
- 29.Мунтіян В. І. Економічна безпека України / Валерій Іванович Мунтіян. - К. : КВІЦ, 1999. – 463 с.

30. Наконечна Н. В. Тенденції індикаторів фінансової безпеки України / Н. В. Наконечна // Науковий вісник НЛТУ України. – 2011. – Вип. 21. 9. – С. 295 – 300.
31. Підхомний О.М. Індикатори оцінки рівня фінансової безпеки суб'єктів господарювання / О.М. Підхомний., Л.С. Яструбецька // Економічні науки : зб. наук. праць. – Сер.: Облік і фінанси. – 2007. – Вип. 23. – С. 234-237.
32. Про валюту і валютні операції : Закон України від 21.06.2018 р. № 2473- VIII. Урядовий кур'єр. 2018. № 139.
33. Про основи національної безпеки України: Закон України // Відомості ВР. – 2003. – № 39.
34. Про цінні папери та фондовий ринок : Закон України від 23.02.2006 р. № 3480-IV. Відомості Верховної Ради України. 2006. № 31. Ст. 268. 9. Річний звіт НКЦПФБР за 2018 рік. URL: https://www.nssmc.gov.ua/wpcontent/uploads/2019/08/zvit_2018.pdf
35. Розмаїта Т. А. Здобути авторитет надійного фінансового партнера або дещо про стан зовнішньої державної заборгованості України / Т. А. Розмаїта, О. І. Мельникова // Вісник Національного банку України. – 1995. - №4. – С. 29.
36. Семко Т. В. Вплив державного боргу на стійке функціонування національної економіки. Економіка, фінанси, право. 2010. № 6. С. 6–11.
37. Сідельникова Л. П. Податкові та позичкові фінанси : фіскальна філософія вибору : монографія. Херсон : Грінь Д. С., 2010. 436 с.
38. Соловйов В. І. Фінансова безпека як основоположний фактор незалежності держави / В. І. Соловйов // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. – 2011. - №3(15). – С. 149 – 152.
39. Статистичний бюлетень НБУ (електронне видання) / Департамент статистики та звітності Національного банку України. – Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/Statist/elbul.htm>

- 40.Судакова О. І. Стратегічне управління фінансовою безпекою підприємства / О. І. Судакова//Економічний простір. – 2008. – № 9. – С. 140-148.
- 41.Управління фінансовою безпекою економічних суб'єктів : навч. посіб. / С. М. Фролов та ін.; за заг. ред. С. М. Фролова. Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2015. 332 с.
- 42.Управління фінансовою безпекою економічних суб'єктів : навч. посіб. / С. М. Фролов та ін.; за заг. ред. С. М. Фролова. Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2015. 332 с
- 43.Управління фінансовою безпекою економічних суб'єктів : навч. посіб. / С. М. Фролов та ін.; за заг. ред. С. М. Фролова. Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2015. 332 с.
- 44.Фінансова безпека підприємств і банківських установ : монографія / за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. А.О. Єпіфанова / А.О. Єпіфанов, О.Л. Пластун, В.С. Домбровський та ін. – Суми : ДВНЗ "УАБС НБУ", 2009. – 295 с.
- 45.Чорнодід І. С. Економічна безпека як категорія економічної теорії / І. С. Чорнодід // Актуальні проблеми економіки. – 2003. - №11(29). – С. 13 – 20.
- 46.Школьник І. О., Івашина А. О. Критерії оцінки боргової стійкості: світова та вітчизняна практика. Економіка і суспільство. 2018. Вип. 15. С. 799–806
- 47.Шлемко В. Т. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення: [монографія] / В. Т. Шлемко, І. Ф. Бінько. – К., 1997. – 143 с.
- 48.Шумська С. С. Гроші та економічна динаміка в Україні: теорія та емпіричні оцінки взаємозв'язку. Економіка і суспільство. 2017.